

وَهُوَ بِالْأَفْقِ الْأَعْلَى

أفق

علمي، تربوي، اصلاحي
او تحقيقاتي مجله

بياد:

علامه انورش شاه كشـميري
علامه عبدالقدير لغماني صديقي
علامه عبدالعلي الديوبندي
امام العزيمة الشيخ رحيم الله الحقاني
عظيم مجاهد صوفي عالم گل

زير سرپستي:

الشيخ شريف الله المدني
الشيخ حضرت جان الحنفي
الشيخ مفتي نجيب الله منيب
الشيخ مفتي شير محمد حقاني
الشيخ عبدالولي النقشبدي
الشيخ محمد قاسم ننگهاري
الشيخ امير الرحمن النعماني
الشيخ عبدالحي الحنفي

لومړۍ
گڼه

مسؤل مدير: مولانا محمد عمران شريف

نائب مدير: مولانا مفتي احسان الله الماتريدي

لړليک:

کتنپلاوي:

حضرت مولانا ثناء الله صفدر
حضرت مولانا محمود الحسن ديوبندي
حضرت مولانا ابوالحسن بنوري
استاذ محترم عبدالسلام وزيروال
حضرت مولانا محمد زرولي خان
حضرت مولانا عبدالکريم سراج
حضرت مولانا حشمت الله مياخېل
حضرت مولانا عزت الله دروېش
حضرت مولانا مفتي محمد قاسم اسعدي
حضرت مولانا عبید الله فايقي

3.....	مولانا ابوالحسن بنوري	د مجلې په اړه يو څو کرښې
4.....	غازي انگار	نعت شريف
5.....	مولانا محمود الحسن ديوبندي	درس قرآن
7.....	مولانا محمد عمران شريف	سيرت النبي ﷺ
9.....	مولانا ثناء الله صفدر	علم الکلام
14.....	مفتي عزت الله دروېش	د لوي اختر د قرباني فلسفه او د ملحدينو د نيوکو څيړنه
21.....	استاذ عبدالسلام وزيروال	د خوانانو مسؤليتونه تحريري مرکه
27.....	مولانا محمد عمران شريف	د اسلام مفاهيم
29.....	مفتي احسان الله الماتريدي	د قرباني ضروري مسائل
33.....	مفتي مغفور الله	په تبليغي جماعت د اعتراضاتو ځوابات
	شيخ الحديث حضرت مولانا مفتي سعيد احمد	علماء کرامو، او طلباء عظامو ته خطاب!
35.....		پالنپوري رحمه الله

ډيزاين: منصف حليمي مطبعه-جلال اباد

نشر: شعبه دارالتصنيف والتحقيق جامعه عبدالله بن مسعود رضى الله عنه
سراچه على خان، بهسود-جلال اباد.

کال: ۱۴۴۷ هـ ق- ۱۴۰۵ هـ ش

لړلیک

3	مولانا ابوالحسن بنوري	د مجلې په اړه یو څو کړنې
4	غازي انگار	نعت شریف
5	مولانا محمود الحسن دیوبندي	درس قرآن
7	مولانا محمد عمران شریف	سیرت النبي ﷺ
9	مولانا ثناء الله صفدر	علم الکلام
14	مفتي عزت الله درویش	د لوي اختر د قربانۍ فلسفه او د ملحدینو د نیوکو څېړنه
21	استاذ عبدالسلام وزیروال	د ځوانانو مسؤلیتونو تحریري مرکه
27	مولانا محمد عمران شریف	د اسلام مفاخر
29	مفتي احسان الله الماتريدي	د قربانۍ ضروري مسائل
33	مفتي مغفور الله	په تبلیغي جماعت د اعتراضاتو ځوابات
35	شیخ الحدیث حضرت مولانا مفتی سعید احمد پالنپوري رحمه الله	علماء کرامو، او طلباء عظامو ته خطاب!

﴿ أفق علمي، تربیوي، اصلاحي او تحقیقاتي مجله ﴾ د مجلې په اړه یو څو کړنې

مولانا ابوالحسن بنوري

د افق مجلې په اړه څو کړنې وړاندې کوم کومه چې د مدرسه عبدالله بن مسعود (رض) د ادارې له خوا خپرېږي چې دایوه علمي او ادبي هڅه ده

مجله افق یوه ارزښتمنه هڅه ده چې د اسلام ښکلاوې ارزښتونه او اخلاقي لارښوونې خلکو ته په ساده او اغېزمن ډول وړاندې کوي دالله تعالی څخه پوره هیله او باور لرم چې د دغې مجلې په وسیله به ځوان کهول د دیني او اسلامي روحيې په رڼا کې وروزل شي اودلوستونکو لپاره د دیني پوهاوي یوه مهمه سرچینه وگرځي ځکه چې په دې مجله کې به د قرآن کریم اوسنت نبوي صلی الله علیه وسلم رڼا خپرېږي

سربېره پر دې په دې مجله کې به د شعر او ادب لیکنې هم د خلکو لپاره وړاندې کېږي تر څو لوستونکي نه یوازې دیني پوهه ترلاسه کړي بلکې د ادبي ذوق وده هم وکړي همدارنګه دامجله به د دارالعلوم دیوبند د فکر او منهج په اړه هم خلکو ته پوهاوی ورکوي څو دافراط تفريط څخه پاک داعتدال تقوا اوصحیح اسلامي فکر پیغام ترټولنې پورې ورسېږي

د دې مجلې له لارې به خلک د اسلامي اخلاقواوخیل منځي همدردی په اړه زده کړه وکړي چې داد سالمې ټولنې بنسټ جوړوي همدارنګه دامجله ځوان نسل ته الهام ورکوي تر څو خپل ژوند د اسلامي اصولو له مخې برابر کړي او له بدو کړنو ځان وساتي

غواړم د افق په وساطت د مسلمانانو ترمنځ د یووالي مینې او تفاهم فضا رامنځ ته شي ځکه چې یاده مجله کی به دگډو ارزښتونه ذکرکېږي سربېره پر دې دا مجله د ناسمې پوهې او افراطیت پر وړاندې د اعتدال او سم فهم پیغام خپروي

آخړکی به دومره اووایم چې دا مجله نه یوازې د دیني علم د خپرولو وسیله ده بلکې داسلامي اخلاقو دچاپیریال داصلاح اود راتلونکي نسل د روزنې لپاره یو مهم او ضروري گام بولم

الله تعالی دی ادارې ته اوددی مدیریت ته لوی اجراودلاپرمختګ توفیق ورنصیب کړي آمین

نعت شریف

غازي انگار

چې له رخساره یې د حسن پلوشې پټېدې
داسې له نوره یې د لمر وړانگې سپېدې پټېدې

دین د اسلام او وحدانیت یې په نړۍ کې خپور کړ
هم یې له رُعبه مشرکان هم بت خانې پټېدې

الله ستایلی په قرآن کې نازولی رسول
ځکه خو هرځای ترې د حسن کرشمې پټېدې

د ازلي کفارو ځلوكې چې امين يادېده
د هغه گران رسول نه شپې او هم تيارې پټېدې

هر یو عمل یې زخمي زړونو ته ښکلا وربښي
دی مې یقین چې په لېدو یې اندېښنې پټېدې

ول بختور صدیق اکبر، عمر، عثمان، او علي
چې د رحمت د نظر لاندې یې شېبې پټېدې

(غازي انگاره) اُمّتيان یو مونږ داسې نبي
چې یې له تورې د کفارو میخانې پټېدې

درس قرآن

د قرآن کریم تدبر او د سلفو د قرآن سره تعلق

مولانا محمود الحسن دیوبندي أصلح الله شأنه

﴿كِتَابُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾

ژباړه: "دا یو مبارک کتاب دی چې موږ تا ته نازل کړی، خو خلک یې په آیتونو کې تدبر وکړي او د عقل خاوندان ترې نصیحت واخلي."

الله تعالی قرآن کریم د دې لپاره نازل کړی چې د انسانانو لپاره د هدایت، رڼا او د ژوند بشپړ منهج وگرځي. قرآن هغه نور دی چې د فتنو او تیاریو پر مهال انسان ته سمه لار ښيي، او هغه مضبوطه کلا ده چې بنده د شبهاتو او گمراهیو څخه ساتي.

په دې کتاب کې د حلال او حرام بیان، د احکامو وضاحت، نصیحتونه، عبرتونه او قوي دلیلونه موجود دي؛ نو ځکه هر څوک چې د قرآن سره زیات تعلق پیدا کړي او په آیتونو کې یې تدبر وکړي، د هغه علم، ایمان او بصیرت زیاتېږي.

له همدې امله الله تعالی فرمایي:

﴿كِتَابُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ﴾

یعنې قرآن یوازې د تلاوت لپاره نه دی نازل شوی، بلکې د تدبر، فکر او عمل لپاره نازل شوی دی. مسلمان ته مناسبه نه ده چې یوازې قرآن په تېزۍ سره ختم کړي، خو معنا او مقصد یې ونه پېژني؛ بلکې اړینه ده چې د قرآن آیتونه په غور ولولي، معناوې یې درک کړي او په زړه کې یې ژوندۍ وساتي. امام سعدي رحمه الله د دې آیت په تفسیر کې وایي:

په قرآن کې ډېر خیر او پراخ علم دی، او د دې د نازلېدو ستر مقصد دا دی چې خلک یې په آیتونو کې تدبر وکړي، معناوې او حکمتونه یې راوباسي او د ژوند لپاره ترې لارښوونه واخلي.

عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرمایي:

"قرآن د شعر په شان په بیرمه مه لولئ، بلکې د دې عجائبو ته ودرېږئ، زړونه پرې راوینن کړئ، او مقصد مو یوازې د سورت ختمول نه وي."

رسول الله ﷺ به هم قرآن په ترتیل او تدبر سره لوست.

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمایي:

رسول الله ﷺ به د شپې اوږد قیام کاوه، سورة البقرة، آل عمران او النساء به یې لوستل، د رحمت آیت به راغی دعا به یې وکړه، او د عذاب آیت به راغی پناه به یې وغوښته.

حضرت حذیفه رضي الله عنه وایي:

ما یوه شپه له رسول الله ﷺ سره لمونځ وکړ، هغه ﷺ به قرآن په آرامه او ترتیل سره لوست، د تسبیح آیت به راغی تسبیح به یې وویل، د دعا آیت به راغی دعا به یې وغوښته، او د پناه آیت به راغی استعاذه به یې وکړه.

همدا د صحابه کرامو او سلفو طریقه وه.

دوی به یو یو آیت تکرار اوه، پرې به یې ژړل او د معناوو خوند به یې احساساوه.

حضرت ابن عباس رضي الله عنه یو کس ته وفرمایل:

" که زه یوه شپه یو سورت په تدبر او ترتیل سره ولولم، دا ماته تر دې غوره ده چې ټول قرآن بې له تدبره ختم کړم. "

ابن القيم رحمه الله وایي:

" د تدبر سره د یو آیت لوستل، تر بې تدبره د ټول قرآن ختمولو غوره دي؛ ځکه همدا د ایمان، د زړه د اصلاح او د قرآن د تلاوت سبب گرځي. "

د قرآن تدبر لپاره څو شیان پېر مهم دي:

۱- د تفسیر مطالعه کول، ځکه له معنا پرته تدبر نه کېږي.

نو مسلمان باید د معتبرو علماوو تفسیرونه ولولي، لکه تفسیر ابن کثیر، طبري او سعدي.

۲- د آیتونو معناوې په زړه کې ژوندۍ کول.

حضرت عمر رضي الله عنه به په لمانځه کې د یوسف علیه السلام دا آیت داسې لوست چې د ژړا غږ به یې تر وروستیو صفونو رسېده:

﴿ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ ﴾

۳- په آیتونو کې توقف او غور کول.

رسول الله ﷺ به آیت آیت لوست او د هر آیت وروسته به تم کېده.

۴- په آرامه او ترتیل سره تلاوت کول.

الله تعالی فرمایي:

﴿ وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ ﴾

یعنې قرآن مو د دې لپاره په تدریج نازل کړی چې په آرامه او غور سره ولوستل شي.

د قرآن اغېز دومره لوی دی چې د حضرت عمر رضي الله عنه په شان قوي او سخت انسان هم د قرآن د څو آیتونو په اورېدو بدل شو.

کله چې یې د سورة الحديد لومړني آیتونه ولوستل، زړه یې ولرېد او پوه شو چې دا د بشر خبره نه، بلکې د رب العالمین کلام دی؛ نو هماغلته مسلمان شو.

نو موږ ته هم پکار دي چې د قرآن سره خپل تعلق یوازې تر تلاوت محدود نه کړو، بلکې په آیتونو کې تدبر، فکر او عمل وکړو؛ ځکه د زړونو ژوند، د ایمان قوت او د دنیا او آخرت نېکمرغي د قرآن سره په تعلق کې ده.

اللهم اجعل القرآن ربيع قلوبنا، ونور صدورنا، وجلاء أحزاننا، وذهاب همومنا.

ترتیب: محمد عمران شریف

(لومړۍ برخه)

= ﷺ د منزل پیژندنه =

نن د رسول الله ﷺ د مبارک سیرت لړۍ پیلېږي، خو د دې نه مخکې چې د رسول الله ﷺ د سپېڅلي ژوند یادونه وکړو، دا پېره ضروري ده چې تاسو د عربو له خاورې، د عربو له قوم او د هغه وخت له حالاتو سره بلد شئ، تر څو په ښه ډول پوه شئ چې د رسول الله ﷺ د زېږېدو پر مهال په عربو او نړۍ کې څه حالات وو.

عرب یو ټاپوزمه ییز هېواد دی. د دې په جنوب کې د عرب سمندر، ختیځ ته د فارس خلیج او د عمان سمندر، او لوېدیځ ته بحر قلزم موقعیت لري. دا هېواد له دریو خواوو د اوبو له خوا راګېر دی، او شمال ته یې د شام هېواد پروت دی.

په ټوله کې د دې هېواد پېره برخه د صحراوو، شگلنو دښتو او شاړو وادیو څخه جوړه ده، خو ځینې سیمې یې د زرغونتیا او ښکلا له امله هم مشهورې دي. د طبیعي جوړښت له مخې عرب په لاندې برخو وېشل شوی دی:

۱ - یمن:

یمن د عربو تر ټولو زرغونه او حاصلخېزه سیمه وه. د امن او سکون له امله ورته د "یمن" نوم ورکړل شوی و. هوا یې معتدله ده او د غرونو ترمنځ یې پراخې او زرغونې درې پرتې دي چې پکې مېوې او سبزي پېرې پیدا کېږي.

د "سبا" قوم هم په همدې سیمه کې اوسېده. هغوی د اوبو لګولو لپاره پېر بندونه (ډېمونه) جوړ کړي وو، چې په هغو کې د "مأرب" مشهور بند هم شامل و. کله چې د دې قوم نافرمانی زیاته شوه، نو پر هغوی عذاب راغی، همدا بند مات شو او لوی سېلاب راغی، چې له امله یې د سبا قوم د عربو په بېلابېلو سیمو کې خپور شو.

۲ - حجاز:

د یمن شمال ته د حجاز سیمه ده. حجاز د عربو هغه مبارکه برخه ده چې الله تعالی د هدایت د نور د خپرولو لپاره غوره کړې وه.

د دې سیمې مرکزي ښار مکه مکرمه ده، چې له شاړو وادیو، غرونو او دښتو جوړه صحرايي سیمه ده. د حجاز دویم مهم ښار "یثرب" و، چې وروسته د "مدینه النبی ﷺ" په نوم مشهور شو. د مکې ختیځ ته د طائف ښار دی، چې د خپلو شنو کروندو، سیورو لرونکو نخلستانونو او ډېرو مېوو له امله د عربو په صحرا کې د ځمکنۍ جنت مثال ګڼل کېږي.

په حجاز کې د بدر، احد، بئر معونه، حدیبیه او خیبر درې هم د یادونې وړ دي.

۳ - نجد:

نجد د عربو یوه مهمه سیمه ده چې د حجاز ختیځ ته پرته ده، او نن سبا د سعودي عربستان پلازمېنه "ریاض" هم پکې موقعیت لري.

دا د یمن ختیځه ساحلي سیمه ده. ظاهراً شاړه سیمه ښکاري، خو په پخوانیو زمانو کې دلته "ظفار" او "شیبان" په نوم دوه مشهور ښارونه وو.

۵ - ختیځې ساحلي سیمې (عرب امارات):

په دې سیمو کې عمان، احساء او بحرین شامل دي. پخوا به له دې سیمو د سمندر نه ملغلرې رالیستل کېدې، خو اوس دا سیمه د تېلو له شتمنۍ ډکه ده.

۶ - وادي سیناء:

د حجاز شمال ختیځ ته، د سویز خلیج او د ایله خلیج ترمنځ د سیناء سیمه ده، چې د حضرت موسیٰ علیه السلام قوم پکې څلوېښت کاله سرگردانه ګرځېده.

طور سیناء هم همدلته موقعیت لري، هغه مبارک ځای چې حضرت موسیٰ علیه السلام ته پکې د تورات تختۍ ورکړل شوې.

یادونه:

دا خبره په ذهن کې وساتئ چې اصلي عرب هېواد کې نننۍ سعودي عربستان، یمن، بحرین او عمان شامل وو. شام، عراق او مصر وروسته د مسلمانانو له خوا فتحه شول، او د عربو ډېری خلک هلته کډه شول او مېشت شول، چې له امله یې هغه هېوادونه هم عربي رنگ خپل کړ. خو اصلي عرب هماغه سیمه ده چې د ننني سعودي، بحرین، عمان او یمن څخه جوړه ده، او د دې ټاپووزمې بڼه په نقشه کې په ښکاره لیدل کېږي.

عرب ته "عرب" ولې ویل کېږي؟

د دې په اړه دوه نظرونه دي:

یو نظر دا دی چې د "عرب" لفظي معنا فصاحت او ښې وینا ته وايي. عربو به د خپلې ژبې فصاحت او بلاغت له امله نور قومونه له ځان سره برابر نه ګڼل، نو ځان ته به یې "عرب" (فصیح ژبي) او نورو ته به یې "عجم" (ګونګیان) ویل... (دوام لري)

دویم نظر دا دی چې د "عرب" کلمه د "عربه" نه اخیستل شوې، چې معنا یې صحرا او ریګستان ده. ځکه چې د دې هېواد ډېره برخه د صحراوو او دښتو څخه جوړه ده، نو ټول هېواد ته "عرب" ویل کېدل... (دوام لري)

جاري.....

سیرت المصطفیٰ — مولانا محمد ادريس کاندهلوي رحمه الله

مولانا ثناء الله صفدر

سلسله اسماء وصفات:

اوله برخه:

اسلام ددوو شیانو مجموعه ده اعمال او عقائد....اعمال بناء پر عقائدو دي بيله صحيح عقیدې اعمال د قبولیت تر منزله پوري نسي رسیدلي. دا زموږ عقیده ده لکه څنگه چې الله پاک په خپل ذات کې یو دی داسي الله تعالی په صفاتو کې هم یو دی شریک نه لري.

ددې تر څنگ دا زموږ نظریه ده چې الله تعالی د تعطیل تجسیم او تشبیه څخه پاک دی. غواړم د صفاتو په هکله زموږ د اهل السنّت والجماعت نظر پر څو برخو درسره شریک کړم. په نني درس کې دیو تمهید وروسته پر درې مباحثو باندې کلام کوو.

(۱) دعلم العقیده او د علم الکلام تعریف

(۲) دعلم الکلام اسماء

(۳) دعلم الکلام اهمیت

تمهید

باید په یاد مو وي چې احکام شرعيه پر دوه قسمه دي.

(۱) یو هغه احکام شرعيه دي چې دهغه تعلق دعمل سره دي لکه وجوب دزکوة وجوب دصلاة یا حرمت دسود او زنا وغيره.

(۲) دوهم هغه احکام شرعيه دي چې تعلق یې د اعتقادیاتو سره وي لکه دالله تعالی پر وحدانیت باندې ایمان راوړل، یا پر ورځ دقیامت ایمان راوړل.

قسم اول ته علم الشرائع والاحکام یا علم الفقه ویل کیږي.

قسم ثاني ته علم التوحید یا علم الکلام هم ویل کیږي.

د علم العقیده تعریف:

عقیده د «عقد» څخه ده په معنی دغوته ورکولو راځي.

علامه اکمل الدین بابر تي رحمه الله په شرح العقیده الطحاویه کي لیکي.

العَقِيدَةُ فَعِيلَةٌ بِمَعْنَى مَفْعُولٍ، الْمَعْفُودُ الَّتِي عُقِدَ عَلَيْهَا الْعَقْدُ وَعُزِمَ عَلَيْهَا بِالْقَصْدِ الْبَلِيغِ.

يعني عقیده د فعيلة پر وزن ده بمعنی یې مفعول، يعني هغه شئ چې پر هغه باندې د زړه پوخ یقین تړل سوي وي. او دهغه متعلق په پوره قصد او اراده سره عزم سوي وي.

مخ ته ورپسي لیکي.

وَإِنَّمَا سُمِّيَ عِلْمُ أَصُولِ الدِّينِ «عَقِيدَةً» لِتَعَلُّقِهِ بِعَقْدِ الْقَلْبِ دُونَ الْعَمَلِ بِالْجَوَارِحِ، فَكَانَ الْمَقْصُودُ مِنْهُ نَفْسَ الْعِلْمِ، بِخِلَافِ عِلْمِ الْفُرُوعِ فَإِنَّ الْمَقْصُودَ مِنْهُ الْعَمَلُ بِالْجَوَارِحِ كَالصَّلَاةِ وَنَحْوِهَا.

(شرح العقیده الطحاویه ص ۱۷)

يعني علم اصول الدين ته هم عقیده له هم دې وجې ويل کيږي چې ددې تعلق د قلب سره دي نه د اعضاؤ د عمل سره. چنانچه ددې علم مقصود نفس علم دي برخلاف د فروع د علم چې دهغه مقصد د اعضاؤ په ذريعه عمل دي لکه لمونځ وغيره.

دا خبره هم په یاد لري چې:

د عقائدو تعلق د عمل سره نه بلکي د نفس اعتقاد سره دي.

علامه عضد الدین الایجي رحمه الله په مواقف کي فرمايي.

الْعَقَائِدُ مَا يُقْصَدُ بِهِ نَفْسُ الْإِعْتِقَادِ دُونَ الْعَمَلِ. (شرح المواقف ص ۱۵)

يعني عقائد هغه دي چې دهغه مقصد صرف د اعتقاد (یقین) سره وي نه د عمل سره.

پير علماء کرام عقیده، علم العقیده او علم الکلام يو گنډي اما ځيني علماء کرام ددوي په مینځ کي د فرق قائله دي. له همدې وجې موږ د علم الکلام ځان ته عليحده تعريف کوو.

علامه ابن خلدون رحمه الله ليكي.
هُوَ عِلْمٌ يَتَضَمَّنُ الْحِجَجَ عَنِ الْعَقَائِدِ الْإِيمَانِيَّةِ بِالْأَدِلَّةِ الْعَقْلِيَّةِ وَالرَّدَّ عَلَى الْمُبْتَدِعَةِ الْمُخَرِّفِينَ فِي الْأَعْتِقَادَاتِ
عَنْ مَذَاهِبِ السَّلَفِ وَ أَهْلِ السَّنَةِ.
يعني هغه علم چي پکي د عقائد ايمانيه و و دلائل عقليه و په ذريعه دفاع کيږي هم داسي دبدعتيانو او
داهل سنت وسلف د عقيدې څخه د انحراف کونکو رد پکي کيږي.
(تاريخ ابن خلدون ، ج: ۱ ، ص: ۴۸۵)

دويم مبحث: دعلم الكلام اسماء

- (۱) علم التوحيد:
- ځکه چې په دې کي دالله تعالی دوحدانيت او ذات وصفات سره بحث کيږي.
- (۲) علم العقائد / علم العقيدة:
- ځکه چې په دې کي دایمانيات او عقائد اسلاميه و بيان کيږي
- (۳) علم اصول الدين:
- ځکه چې دا علم ددين پر بنيادي اساسي عقائدو باندي مشتمل دی.
- (۴) علم الهیات:
- ځکه چې په دې علم کي دالله تعالی دذات وصفات، افعال او دهغه سره متعلق امورو باندي بحث کيږي.
- (۵) علم النظر والاستدلال:
- ځکه چې دا علم پر عقل ومنطق او استدلال باندي مبني دي.
- (۶) الفقه الاکبر:
- ځکه چې ځيني علماء کرام مثلاً لکه امام ابوحنيفه رحمه الله عقائدو ته د فقهی اکبر نوم ورکوي.
- (۷) علم الدفاع عن العقيدة:
- ځکه چې په دې علم کي د فلسفيانه شبهاتو رد کيږي.

دريم مبحث

دعلم الكلام اهميت

امام غزالي رحمه الله (المتوفى ۵۰۵ هـ) ليكي.
الاشتغال بهذا العلم من فروض الكفايات.
(الاقتصاد فى الاعتقاد التمهيد الثالث)
يعني ددې علم زده کول فرض كفايه دي.

(۲) شيخ شمس الدين الرملي الشافعي رحمه الله فرمايي.
" التَّوَعَّلُ فِي عِلْمِ الْكَلَامِ بِحَيْثُ يَتِمَّ كُنْ مِنْ إِقَامَةِ الْأَدِلَّةِ وَإِزَالَةِ الشُّبُهَةِ فَرَضٌ كِفَايَةٌ عَلَى جَمِيعِ الْمُكَلَّفِينَ الَّذِينَ
يُمْكِنُ كَلًّا مِنْهُمْ فِعْلُهُ، فَكُلُّ مِنْهُمْ مُحَاطَبٌ بِفِعْلِهِ، لَكِنْ إِذَا فَعَلَهُ الْبَعْضُ سَقَطَ الْحَرَجُ عَنِ الْبَاقِينَ، فَإِنْ امْتَنَعَ
جَمِيعُهُمْ مِنْ فِعْلِهِ أَثِمَ كُلُّ مَنْ لَا عُذْرَ لَهُ مِنْ عِلْمِ ذَلِكَ وَأَمَّا الْقِيَامُ بِهِ."

یعنی په علم الکلام کې تر دې حده پوري مهارت حاصلول چې دلائل قائم کړي او شبهات لیري کړي دا فرض کفایه ده پر ټولو مکلفو افرادو باندې چې د تر سره رسولې سي. په دوي کې پر هر یوه باندي ددې آدا کول لازم دي لیکن کله چې ځینو کسانو دپته وخت ورکړي نو دنورو غاړه خلاصه سوه البته که چېرې ټول کوتاهي پکې وکړي نو هر هغه کس گنهاره دي چې ورباندې قادره وي، نه څه عذر لري او نه لاعلمه وي.

(۳) امام نووي رحمه الله په شرح دمسلم کې لیکي.

" قَالَ الْعُلَمَاءُ: الْبِدْعَةُ خَمْسَةٌ أَفْسَامٌ: وَاجِبَةٌ، وَمُنْدُوبَةٌ، وَمُحَرَّمَةٌ، وَمَكْرُوهَةٌ، وَالْمُتَكَلِّمِينَ لِلرَّدِّ عَلَى الْمَلَا حِدَةٍ وَالْمُبْتَدِعِينَ وَشِبْهِ ذَلِكَ." (شرح صحيح مسلم)

یعنی علماء کرامو ویلي دي چې د بدعت پنځه قسمونه دي.

واجب، مستحب، حرام مکروه او مباح... بیا په دې کې د متکلمینو دلائل منظم کول دملحدینو بدعتیانو هم داسي دنورو گمراه پلو په رد کې دا کار په واجب کې شامله دي.

(۴) متکلم اسلام مولانا محمد الیاس گهمن صاحب فرمایي.

عقیده اصل ېې او عمل فرع ېې، جو فرق اصل او فرع میں ېې وه عقیده اور عمل میں ېې۔ چنانچه عقیده کی مثال عدد کی ېې جو اصل ېې او عمل کی مثال صفر کی ېې جو که فرع ېې۔ عدد اور صفر میں چند فرق ہیں۔

(۱) عدد ایک بھی ہو تو قیمتی ېې او صفریں دس بھی ہوں تو قیمت کچھ بھی نہیں۔

(۲) ایک عدد کے ساتھ صفر لگاؤ تو دس، دو صفریں لگاؤ تو سو..... الخ، عدد آیا تو صفر کی قیمت بن گئی اور صفر کے آنے سے عدد کی قیمت بڑھ گئی۔ تو عقیده آنے سے عمل کی قیمت بنتی ېې او عمل آنے سے عقیده کی قیمت بڑھتی ېې۔

(۳) صفر کو دائیں کی بجائے عدد کے بائیں جانب لگائیں تو قیمت نہیں بڑھتی، اسی طرح عمل کی قیمت بھی اس وقت ہوتی ېې جب اپنے مقام پر ہو، اگر مقام بدل جائے تو عمل ېې قیمت ہوجاتا ېې۔ مثلاً دعاء اگر نماز جنازہ کے فوراً بعد مانگیں تو ېې قیمت ېې او اگر دفن کے بعد قبر پر مانگیں تو مقبول ېې، کیونکہ اپنے مقام پر ېې۔

یعنی عقیده اصل ده او عمل فرع دي. کوم فرق چې د اصل او فرع په مینځ کې دي هم هغه په عقیده او عمل کې دي.

چنانچه دعقیدې مثال د عدد دي چې اصل دي او دعمل مثال دصفر دي چې فرع دي. په عدد او صفر کې څو فرقونه دي.

(۱) عدد که یو هم وي خو قیمتي وي او صفرونه که لس هم سی خو هیڅ قیمت او ارزښت نه لري.

(۲) ديو عدد سره صفر ولگوه لس ورڅخه جوړیږي، دوه صفرونه ولگوه دوه سوه ورڅخه جوړیږي وعلی هذا القیاس.

دعدد په راتگ سره صفر ارزښت پیدا کوي او دصفر په راتگ سره دعدد قیمت هم ورسره لوړیږي.

نو دعقیدې په راتگ سره عمل قیمت پیدا کوي او دعمل په راتگ سره دعقیدې قیمت لوړیږي.

(۳) صفر که چېرې د عدد دراسته طرف پر ځای د عدد چپه طرف ته کښیدې نو هیڅ ارزښت نه لري.. هم داسي عمل قیمت او ارزښت هغه وخت پیدا کوي چې پر خپل مقام باندي وي که چېرې یې مقام او ځای بدل سي نو عمل بې قیمت او بې ارزښته گرځي... مثلاً دعا که چیري وروسته تر جنازې متصل وغوښتل سي نو بې قیمت ده او که چیري ددفن وروسته پر قبر وغوښتل سي نو بیا مقبوله ده ځکه چې دایه خپل مقام دي.

(القواعد فی العقائد)

جاری-----

﴿ أفق علمي، تربیوي، اصلاحي او تحقیقاتي مجله ﴾
د لوي اختر د قرباني فلسفه او د ملحدینو د نیوکو څېړنه

مفتي أبو محمد عزت الله درویش

الحمد لله و الصلاة و السلام على رسول الله

عيد الأضحى د اسلامي کال د ذوالحجې په لسمه ورځ لمانځل کېږي او د حضرت ابراهيم عليه السلام د اطاعت او قرباني یادگار دی، دا ورځ د مسلمانانو لپاره د ایمان، اطاعت او ټولنیز خیر نښه ده. د دې ورځې تر ټولو مهم عمل د قرباني ترسره کول دي، چې د اسلامي تعلیماتو په رڼا کې یو جامع فلسفه لري، سره له دې ملحدین د دې عمل په اړه ډیر شبهات راپورته کوي، چې پخپل ځای کې به پرې بحث وکړو. قرباني د قربان څخه مأخوذ ده، د قاف په پېښ سره معنا یې (وهو ما يتقرب به إلى الله تعالى) قرباني هغه شی دی چې په هغې سره بنده ته د الله تعالی نژدیوالی حاصلیږي، لکه: ویلی کیږي (قربت الله قربانا). څنگه چې انسان قرباني سره د الله تعالی د نژدیوالي طلب کوونکی دی، نو له همدې وجې دې کار ته هم قرباني وایي.

په اسلامي شریعت کې قرباني:

په بخاري شریف کې له حضرت براء بن عازب^{رض} څخه روایت دی چې پیغمبر اکرم صلی الله علیه وسلم د عیدالاضحی په ورځ د اختر د لمونځ لپاره عیدگاه ته راغی، لمونځ یې وکړ، بیا یې خطبه وویل او وې فرمایل: «چا چې د اختر د لمونځ وروسته قرباني وکړه، هغه زموږ سنت ترلاسه کړل، او چا چې د اختر د لمونځ نه مخکې قرباني وکړه، د عادي ورځو د غوښې په څېر یې غوښه خوړلې».

په دې سره د حضرت براء بن عازب^{رض} ماما، حضرت أبو برده بن نیار^{رض} ودرید او عرض یې وکړ: «یا رسول الله! ما د اختر له لمانځه نه مخکې قرباني وکړه او د هغې غوښه مې وخوړه، ما فکر کاوه چې نن ټوله ورځ د خوړلو لپاره ده، اوس زه څه وکړم؟»

پیغمبر اکرم صلی الله علیه وسلم وفرمایل:

«پر ځای یې بل حیوان قرباني کړه».

ابوبرده پوښتنه وکړه:

«یا رسول الله! زما سره یوه چېلۍ ده، ښه لویه شوې ده خو عمر یې بشپړ نه دی، آیا دا ذبح کړم؟»

پیغمبر اکرم صلی الله علیه وسلم وفرمایل:

«ته دا ذبح کړه، خو ستا څخه وروسته بل کس ته د دې اجازه نه نشته» دا د هغه روایت خلاصه ده چې د حضرت براء بن عازب^{رض} په حوالې سره امام بخاري^{رح} ذکر کړی دی، له دې روایت څخه فقهاوو څو مهم مسائل استنباط کړي دي:

لومړۍ مسله: قرباني یوازې د مني پورې مربوط نه ده، بلکې د نړۍ په هر ځای کې چې مسلمانان وي، قرباني پرې فرض ده، ملحدین وایي چې قرباني یوازې په مني کې د حاجیانو لپاره ده، یعنې ترڅو د مختلفو ځایونو څخه د راغلو حج کوونکو میلمستیا وشي، خو دا روایت دا خبره ردوي، ځکه پیغمبر اکرم صلی الله علیه وسلم دا حکم په مدینه منوره کې ورکړی دی.

دوهمه مسئله: قرباني يوازې د حيوان ذبح کول دي او هيڅ بدیل نه لري، ملحدین وايي چې د قرباني هدف يوازې خیرات دی، نو پیسې یا بل خیرات هم د قرباني ځای نیسي، خو دا سمه نه ده.

د قرباني عبادت هغه وخت صحیح گڼل کیږي چې د شریعت له مخې حیوان ذبح شي.

نو د ملحدینو دا خبره صحیح نه ده، ځکه چې د مني پرته په بل ځای کې د قرباني نه کولو هيڅ شرعي مانع نشته، دا حکم رسول الله صلی الله علیه وسلم په مدینه منوره کې ور کړی دی او دغه مهال د حاجیانو مدینې طیبې ته د تللو هيڅ معمول نه وو.

الغرض: د حضرت براء بن عازب رض ددې روایت څخه اول دا مسئله معلومه شوه چې قرباني صرف د مني پورې مربوط نه ده، بلکې د دنیا په کوم ځای کې چې مسلمانان موجود وي، د قرباني حکم ټولو ته متوجه دی.

دریمه مسئله: قرباني واجب ده، ځکه پیغمبر اکرم صلی الله علیه وسلم حضرت أبو بردة ته امر وکړ چې د ناسمې قرباني د جبران لپاره بیا قرباني وکړي، فقهاء کرام وايي: که څوک د قرباني استطاعت ولري او قرباني ونه کړي گنهگار دی.

څلورمه مسئله: د قرباني لپاره د لمونځ وروسته ذبح شرط ده، که څوک د اختر له لمونځ مخکې قرباني وکړي، هغه قرباني نشي ادا کېدلی.

پنځمه مسئله: د قرباني لپاره د حیوان عمر باید د شریعت له مخې وي، که د لږ عمر حیوان ذبح شي، قرباني نه بلل کیږي.

دا څو مسائل د حضرت براء بن عازب رض له روایت څخه فقهاء کرامو استنباط کړي دي، الله تعالی دې موږ ته توفیق راکړي چې پرې عمل وکړو، آمین یا رب العالمین.

د قرباني فلسفه او تاریخ:

یو حلال څاروی الله تعالی ته د نیژدې والي لپاره قرباني کول، له هغه مهاله شروع دي، له کله چې آدم علیه السلام دنیا ته راولېږل شو، تر ټولو وړاندې د آدم علیه السلام ځامنو (قابیل او هابیل) قرباني کړې وه، «اذ قربا قربانا» یعنې کله چې دواړو یوه یوه قرباني وکړه. (سورة المائدة پاره ۶)

علامه ابن کثیر رحمه الله تعالی د ابن عباس رضي الله عنهما په روایت باندې ددې آیت په تفسیر کې نقل کړي دي، چې هابیل د یو پسه قرباني پیش کړې وه او قابیل د خپل پټي د پیداوار څه غله وغیره د صدقې په نیت باندې د قرباني لپاره وړاندې کړې وه، کله چې د دستور مطابق د اسمان څخه اور نازل شو، نو د هابیل پسه یې وسوځول او د قابیل قرباني یې پرېښوده، د قرباني قبلیدل یا نه قبلیدل به د مخکې انبیاء کرامو په زمانه کې دا وو: چې د چا قرباني به الله تعالی قبوله کړه نو د اسمان څخه به یو اور راغی او هغه به یې وسيزله.

سورة آل عمران کې ددې ذکر واضح طور باندې راغلی دی، چې (بقربان تا کله النار) یعنې هغه قرباني چې اور یې وځوري، په تیره زمانه کې به چې د کافرانو څخه د جهاد په ذریعه کوم غنیمت مسلمانانو ته حاصل شو، هغه مهال به هم د اسمان څخه اور نازل شو او غنیمت به وسوزول شو او دا به د جهاد د قبلیدلو نڅه گڼل کیده، د محمد (صلی الله علیه وسلم) په امت باندې دا خاص انعام وشو، چې د قرباني غوښه او د غنیمت مال د هغوي لپاره حلال کړل شو.

د قربانی فلسفه:

د قربانی فلسفه په لاندې دریو کټگوریو وېشل کېږي:

۱. روحاني فلسفه:

قرباني د الله تعالی د اطاعت ښکارندوي کوي، لکه څنگه چې حضرت ابراهیم علیه السلام د زوی قربانولو ته د الله تعالی د رضا لپاره تیار شو.

ځکه چې دا عمل انسان ته د زړه پاکوالي، اخلاص او د دنیاوي خواهشاتو څخه ځان جلا کولو درس ورکوي، د قربانی له لارې مؤمن خپل ایمان تازه کوي او د الله نېزدې والی احساسوي.

۲. اخلاقي فلسفه:

صبر او زغم: قرباني کول انسان ته د صبر او زغم درس ورکوي.

سخاوت او مهرباني: د قربانی غوښه د کورنۍ، دوستانو او فقیرانو لپاره ویشل کېږي.

ټولنیز مسؤلیت: قرباني انسان ته ددې خبرې درس ورکوي چې د ټولنې د کمزورو خلکو ملاتړ وکړي او د اخلاقو ښه مثال وړاندې کړي.

۳. ټولنیزه فلسفه:

ټولنیز یووالی: د غوښې ویش د ټولنې د بې وزلو برخه کې مرسته کول دي او د ورورولۍ احساس رامنځته کوي.

د محتاجانو مرسته: د ټولنیز عدالت ښکارندوي کوي او د غریبانو ژوند ښه کوي.

خلاصه: قرباني یوازې د حیوان وژنه نه ده، بلکې د ایمان، اخلاق، ټولنیز خیر، او روحاني پاکوالي یوه جامع ښوونه ده.

په اسلام کې د شرعي احکامو منل:

اسلام د غاړه کیښودلو په معنا دی او غاړه کیښودل اطاعت او فرمانبرداری ته ویلی شي، همدې ته په عربي کې تسلیم هم وايي، د اطاعت او فرمانبرداری جزیې سره سر ښکته کوونکې ته مسلم وايي:

مسلمان یا مسلم، الهي احکامو ته سر ښکته کوونکي او غاړه کیښودونکي ته ویلی شي، یو مسلمان تل په ایماني جزیه تیار وي، چې دې ته څه الهي احکام متوجه وي، په عمل کې راوړي او پرته د نیوکو یې ومني.

لکن بدبخته ملحدین د خپل کمزوري عقل څخه رنګارنګ اعتراضونه، د الله تعالی په احکامو د خپل ناقص عقل له امله کوي، او دا خلک چې کله ټولنیزې میډیا ته لاس رسي ولري، نو د اسلامي احکامو په خلاف

رنګارنګ اعتراضونه راپورته کوي او د مسلمانانو په منځ کې د خپل جهالت جراثیم خپروي، له همدې امله دا کم فهمه د ابراهیمي سنت متعلق د خپلو فاسدو خیالاتو عام کولو ناکام کوشش کوي.

نیوکه: ملحدین وایي چې د څارویو د قرباني پر ځای باید خیریه کارونو کې دغه مال او شتمني مصرف شي. جواب: په خیریه کارونو کې مال لگول په خپل ځای درست دي، خیریه او مفید کارونه لکه: د روغتونونو جوړول او د انساني گټې او طرقی کارونه، د غریبو، مسکینانو، یتیمانو، کونډو او نادارو باندې خرچه کول، د اسلام له نظره یو جلا بحث دی، په دې بحث کې د اوږدوالي له امله پرېږدو.

اسلام د انفاق په نوم ستر باب لري، بلکې زمونږ مقصد یوازې دا دی چې د لسم د ذوالحجې څخه تر دولسم مابینام پورې، په کوم شخص چې قرباني واجب وي، نو هغه لپاره قرباني پرېښودل او ددې پر ځای صدقه کول جائز نه دي، البته:

په کوم شخص چې قرباني واجب نه ده، هغه لپاره په دغه ورځو کې یا صاحب نصاب لپاره په دغه ورځو کې قرباني کولو سره سره، یا د کال په نورو ورځو کې مالي صدقه کول یقیناً ډیر د ثواب او اجر کار دی. عام د فائدې کارونه لکه: د روغتونونو جوړول او د انساني کامیابۍ او طرقی په لاره کې خرچه کولو لپاره اسلام زکات، سړسایه، عشر، کفاري، نذرونه، میراث او نورو واجب شوو او نفلي صدقاتو وغیره نظام ترتیب کړی دی.

اصلاً اسلام دغو احکاماتو ته د عمل پوره شکل ورکولو غوښتنه کوي، نه دا چې د اسلام یو لوی حکم ختم شي، او تلبیس څخه کار واخیستل شي، په کار داده چې په ټولنه کې د ټولو غیر شرعي کارونو تفصیلي لیدنه وشي، رنگارنگ رواج شوي رسمونو کې ضائع کیدونکي د لکونو او میلیونو روپیو مال او نغدو مخه ونیول شي، نه دا چې په یو فرض عمل باندې ددې لپاره بندیز ولږول شي.

شیخ الحدیث علامه سرفراز خان صفدر رحمه الله لیکلي دي: چې ملحدین او منکرین د قرباني په اړه د خپل بې کاره عقل څخه کار اخلي او په خپل فکر د قرباني ضررونه او نواقص او د قرباني د پرېښودو فوائد بیانوي، لکه:

دوي وایي چې د قرباني په وجه د حیواناتو نسل ختمیږي او د خلکو مال او شتمني بې ځایه خرچه کیږي، که دا مال او روپی په عام المنفعه کارونه کې خرچ کړل شي، نو ډیره به غوره وي، بلکې دا کم عقلان په دې نه پوهیږي چې د الله تعالی په هر حکم کې ډیر حکمتونه او فوائد وي، د الله تعالی هیڅ حکم د عقل خلاف او د حکمت څخه خالي نه دی، یوازې په داسې ماشومانه نیوکو سره یې رد کول جهالت دی.

آیا ددې قرباني د حکم پر مهال دا معلومه نه وه چې په دې سره د څارویو نسل ختمیږي او ددې دا نقصان دی؟

د الله تعالی په څرگند حکم کې (معاذ الله) خبرې کول کوم ایمان دی؟ او بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صحیح او ښکاره قول (وینا) او فعل (کار) او د اسلامي امت متواتر (پرلپسې) عمل د عقل خلاف یا ضرر ناک گڼل کوم دین دی؟

(مسئله قرباني مع رساله سیف یزداني، ۱۲)

۱- په اصل کې قرباني څه شی دی؟ د یو ښوونې او تربیې عملي بڼه ده، چې جاهل او عالم دواړه پرې پوهیږي او ښوودنه دا ده: چې خدای تعالی د چا د وینې او غوښې محتاج نه دی، الله تعالی خو) وَهُوَ يُطْعَمُ وَلَا يُطْعَمُ {ذات دی او داسې پاک او لوی ذات دی، چې نه څرمنو ته محتاج او نه د غوښو ویشلوو ته، بلکې دا تاته ښایي چې ته به هم د خدای جل جلاله په حضور کې دغه شان قربانېږي او دا هم ستا قرباني ده چې د خپل ځان په بدل کې قیمتي او خوښ څاروی قربان کړي.

۲- ملحدین چې د قربانی خلاف عقلي خبرې کوي، دوي دې واورې چې ټوله دنیا کې قرباني رواج ده او د قومونو تاریخ کې د نظر کولو نه دا څرگندیږي، چې ادنی شی د اعلی شي په بدله کې قربانیږي او دا سلسله د واړه نه، واړه او لوی نه لوی شیانو کې مخې ته راځي، که مار د یو شخص گوته وچېچي، نو له دې ویرې چې زهر نور بدن ته خواره نشي، خپله گوته له ځان څخه پرېکوي، او یوه گوته د نور بدن د حفاظت لپاره قربان کوي .

۳- مونږ گورو چې زمونږ کوم ملگری راشي، نو مونږ سره چې څه شی وي، نو د هغې د خوشحالی لپاره یې قربانوو، غوښه، پوډۍ او نور قیمتي شیان د هغې سره د محبت له امله نه منع کوو.

۴- او ددېنه که پیر عزتمند وي چرګان آن تر دې چې پسونه او چیلی ورته قربانوو بلکې ددې نه غټ لکه اوښ وغیره هم له عزتمند میلمه قربانوو.

۵- له دې څخه هاخوا، موږ گورو چې ټیټ خلک د لوړو لپاره قرباني کیږي، د بیلګې په توګه د ښار پاکولو دنده لروونکي که څه هم د اختر ورځ وي، دوي بې چاروو ته سپارل شوې دنده ترسره کوي، بلکه: په داسې ورځو کې په دوي پیر ټینگار کیږي، چې د خلکو د آرامۍ او صحت لپاره په هیڅ لاره کې باید هیڅ کثافات پاتې نشي، لکه څنګه چې د ټیټو خلکو خوښۍ د لوړو خلکو د خوښۍ لپاره قرباني کیږي.

۷- سرباز د خپل افسر لپاره او افسر د خپل قومندان لپاره، قومندان د خپل جنرال لپاره او جنرال د خپل بادشاه په بدله کې قربانیږي، الله تعالی دا طبعي مسئله جاري کړې ده او په دې سره ددې خبرې تعلیم ورکوي چې اعلی دې ادنی لپار قربان شي.

﴿ أفق ﴾ علمي، تربیوي، اصلاحي او تحقیقاتي مجله د څارویو ذبح کول د رحم خلاف نه دي:

هغه ملتونه چې په الله تعالی باور لري، مهمه نده چې دوی څوک دي، په هیڅ ډول په دې قانع نه دي چې الله تعالی ظالم دی، بلکې دوي په دې باور دي چې الله تعالی رحم کوونکی دی.

اوس د خدای تعالی عمل ته وگورئ چې په هوا کې بازان، تپوسان، او په ځنگلونو کې څیروونکي ځناور موجود دي، دوي یوازې د غریبو مرغیو غوښه خوري او دوي واښه، غوره میوې یا د دې ډول هیڅ شی نه خوري، بلکې ښکار کوي او غوښې خوري.

بیا وگورئ چې په اور کې د پتنگ سره څنگه چلند کیږي، بیا اوبو ته وگورئ، په هغه کې څومره د وینې تېري حیوانات شتون لري، لوی لوی ماهیان او نور... دوي کوچني آبي حیوانات خوري، او ځینې ماهیان حتی د شمالي قطب څخه جنوبي قطب ته د ښکار لپاره ځي.

بیا د ځمکې په سطحه د قدرت یوه بله څرگنده نښه وگوره، میږي خوړونکي ژوي څرنگه خپله ژبه راوباسي، کله چې ډیر میږي دهغې د ژبې د خوړوالي له امله په ژبه را یوځای شي، نو دغه ژوي په تیزی سره ژبه خولې ته دننه کړي او ټول میږي تېر کړي، غټې مچۍ او غومبسې د شاتو مچۍ ښکار کوي، څه چې ټاکل شوي هغه ټولو ته معلوم دي، پېشو څنگه مېرکان نیسې او هلاکوي یي.

آیا نیوکه کوونکي دا سې ویلی شي چې د ذبحې دا قانون، چې په عامه توګه روان دی دا د کوم ظلم پر اساس دی؟ هیڅ کله نه، بیا انسان ته د حیوان په د ذبح کولو ولې ظالم ویلی شي؟.

اوس راته ووايه، دې نړۍ لید ته په کتو سره، آیا څوک ویلی شي چې د ذبحې دا قانون چې عموماً نافذ دی د یو ډول بې عدالتۍ پر بنسټ ولاړ دی؟

بلکل نه! بیا نو دا څه معنی لري چې یو کس د څاروي د ذبح کولو له امله په ظلم کولو تورن شي؟

آیا دا ظلم بلل کیږي؟ که دا ظلم نه بلل کیږي، نو ولې ملحدین پر ذبح کولو اعتراض کوي؟

فکر وکړئ! که موږ د لوي اختر په ورځ څاروي ذبح نه کړو، ځکه چې زموږ ذبح کول د رحمت خلاف دي، آیا الله تعالی به دوي همداسې پرېږدي؟

آیا هغه به دوي تل ژوندي وساتي؟ که داسې وی، نو الله تعالی به ښکاریان او غوښه خوړونکي څاروي نه وی پیدا کړي او که دوي نه وای حلال شوي، نو دوي به پخپله ناروغه شوي او مړه شوي وی.

نو فکر وکړئ چې دوي به په خپل طبیعي مرګ کې څه ډول درد سره مخ شوي وی، په الهي قانون کې مونږ گورو چې هرڅه غواړي چې بې حده وده وکړي، که چیرې د هرې ونې تخم په خوندي ډول وساتل شي، نو په نړۍ کې به یوازې ټولې ونې وي او بل څه به نه وي، مګر وگورئ، زرګونه څاروي د هغې میوه خوري.

دا مونږ ته ښایي چې دا د الله تعالی اراده ده چې دا وده ودروي، په ورته ډول که ټولې غواګانې پاتې شي، د نړۍ ټوله ځمکه به په یو وخت کې د دوي د خوړو لپاره کافي نه وي، بالاخره دوي به پخپله د لوړې او تندې له امله مړې شي، ځکه چې د طبیعت دا لیدل شتون لري.

﴿ أفق ﴾ علمي، تربیوي، اصلاحي او تحقیقاتي مجله
د انسان د وژنې د حراموالي لاملونه:

بیا ممکن څوک ووایي چې د انسان وژنه هم جواز لري، په دې کې شک نشته چې ذبح کول د انسانانو لپاره په طبیعي توګه ښه دي او دا هغه دلیل دی چې شهادت په متفقۀ توګه تر ټولو لوړ کمال ګڼل کیږي، په هر صورت د انسان وژنې د مخنیوي په لپاره پیر نور قوي دلیلونه شتون لري.

د دې اصل دا دی چې د انسانانو سره د نورو حقونه شته، ځینې یې پالنه کوي، ځینې یې یو څه لري او ځینې یې بل څه لري، چې د یو بل وجود ته اړتیا لري، که داسې امر ورکړل شي نو د ستونزو یوه لویه لړۍ به رامنځته شي، له همدې امله د انسان وژنه د سزا او قصاص وړ ده او په دودیز او شرعي قانون کې لویه ګناه ګڼل کیږي.

په حقیقت کې د انسان وژنې سپارښتنه نه کیږي ځکه چې انسانان پیر حقونه لري او د دوي زیان د لوی بربادۍ لامل کیږي.

﴿ أفق علمي، تربیوي، اصلاحي او تحقیقاتي مجله ﴾ د ځوانانو مسؤلیتونو

د ښاغلي استاذ عبدالسلام وزیروال صیب سره تحریری مرکه

مهرباني وکړئ خپل لنډ تعارف وکړئ .

عبدالسلام مې نوم دی او وزیروال تخلص او د ارواښاد مولوي میرداد خان زوی يم؛ د ننگرهار د خوږيانو وزیرو قریبې اوسیدونکی يم

لومړنۍ زده کړې مې د هجرت دیار کې د غوث الاعظم په ښوونځي کې پیل کړي، حفظ د قرانکریم مې د پیرسباق باباجي په مدرسه کې تکمیل کړی او لوړې زده کړې مې د عربانو په معهدالشرعي کې ترسره کړي چې ماسټري مې اوس د ننگرهار په پوهنتون کې وکړه.

پوښتنه: تاسې د ځوانانو سره په کومو برخو کې کار کړی دی؟

ځواب: زما سر او کار له ځوانانو سره دی؛ په رسمي برخه کې د ورزشکارانو سره مخ يم چې ځوانان دي او په غیر رسمي کې د فرهنګي ځوانانو سره مصروف يم او د یوې برخې مسؤلیت یې پر غاړه لرم.

پوښتنه: د نن عصر د ځوانانو حالت ته په عمومي ډول څنګه ګورئ؟

ځواب: په اوس کې چې نړۍ پرمختګ کړی او د مصروفیتونو او روزنو وسایل تغیر شوي یا ماډرن شوي؛ نړۍ ښه روانه ده خو موږ هغسې نه یو روان لکه څنګه چې د عصر تقاضاوې دي؛ نو ځکه وایم چې زموږ د ځوانانو حالت زموږ پر ګټه کم روان دی او که موږ متوجې نشو دا حالت نور هم زموږ او زموږ د ځوانانو په نقصان تمامېږي.

پوښتنه: د "عصر تقاضې" څخه ستاسو مراد څه دی؟

ځواب: د عصر تقاضې خو پېرې دي البته زما له نظره د نړۍ سره په هره برخه کې سیالي د عصر ستره تقاضا ده. هغه که د تعلیم برخه وي، د تیکنالوژۍ برخه وي او حتی که دعوت برخه وي؛ نړۍ کې دعوت لارې چارې بدلې شوې دي، هغه لاس ته راوړنې چې یو ستر داعي په دعوت کولی شوې، اوس په یوه دعوتي ویدیو هم ترلاسه کېدلی شي او دا چاره غرب ښه په درز روانه کړې ده.

پوښتنه: انفرادي او اجتماعي تقاضې تر منځ څه فرق شته؟

ځواب: بیخي زیات؛ څوک چې په ځان ورتول وي، د ټولنې ستر مجرم دی، زموږ دین چې له رهبانیت څخه ممانعت کړی، یو لامل یې دادی چې انسان له اجتماعي تقاضاوو څخه انفرادي کوي اگر که هغه د جنت گټل ولې نه وي البته ایډم سمت وایي چې دنیا په مسابقت ولاړه ده، هر څوک به په انفرادي توګه هلې ځلې کوي ترڅو له یوه او بل څخه وړاندې شي او دا د کېټېلېزم اصل دی، دوی یې حسن ګڼي خو په حقیقت کې دا یو ټولنیز استحصال دی.

پوښتنه: ولې دا موضوع نن ورځ د ځوانانو لپاره مهمه ده؟

ځواب: زه فکر کوم که د ځوانانو سمه ذهن سازي وشي هیڅکله به انفرادیت ته په اجتماعیت ترجیح ورکړي؛ ستونزه داده چې دلته د ځوانانو لپاره هیڅ داسې برنامې نشته چې ځوانان له انفرادیت څخه را وکارې

او په اجتماعیت یې ورگډ کړي، نتیجتاً ځوانان له اروپایي فکر رنګ اخلي چې اجتماعیت پکې له منځه تللی دی.

پوښتنه: نن سبا ځوان ته تر ټولو مهمې انفرادي غوښتنې کومې دي؟

ځواب: زما له نظره یو ځوان ښه تعلیم غواړي، ښې روزگار غواړي چې اقتصاد یې جوړ وي، امن غواړي او یو ښه کورنۍ ژوند غواړي.

پوښتنه: د یو ځوان د شخصیت جوړولو لپاره کوم اساسي مهارتونه ضروري دي؟

ځواب: تر ټولو لومړی پر ځان باور، د وخت مدیریت، د غوره اړیکو جوړولو مهارت او په ټوله کې ټولنیز مهارتونه؛ یعنې له خلکو سره ګډ کار، همکاري او د ټولنې د اصولو مراعاتول مهم دي.

پوښتنه: د وخت مدیریت (Time Management) د ځوان لپاره څومره اهمیت لري؟

ځواب: د انسان د ژوند تر ټولو قیمتي سرمایه وخت دی او کله چې دا سرمایه سمه مدیریت شي، هدف ته رسیدل اسانه کېږي او کله چې هدف ته رسیدل ممکن شي انسان ذهناً آرامه کېږي.

پوښتنه: د دین او عصري ژوند تر منځ توازن څنګه ساتلی شو؟

ځواب: د دین او عصري ژوند تر منځ توازن داسې باید وساتل شي چې نه له خپل ایمان او ارزښتونو لرې شو او نه د زمانې له علم، پرمختګ او مسؤلیتونو؛ اسلام د دنیا پرېښودل نه غواړي، بلکې انسان ته د متوازن ژوند لار ورنښيي.

الله تعالی فرمایي:

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا (سورة القصص: ۷۷)

"الله چې تا ته څه درکړي، په هغه سره د آخرت کور ولټوه، او له دنیا څخه خپله برخه مه هېروه."

مشهور عالم حکیم الامت تهانوي رحمه الله هم وایي چې مال معبود مه ګرځوئ، د ګټې لپاره یې له لمونځ اودس او دیندارۍ مه غافل کېږئ، باقي د تجارت فضايل په احادیثو کې هم راغلي دي او همدا د توازن مهم اړخ دی چې معبود یې مه ګرځوئ او چې له دیندارۍ مو غافل نکړي.

پوښتنه: د سوشل میډیا استعمال د فرد په ژوند څه اغېز لري؟

ځواب: منفي او مثبت دواړه لري؛ مثبت یې دا دي چې تازه معلومات او مطالب ترلاسه کوي، اړیکې پراخوي، افکار تبادلې کوي او

منفي دا دي چې د وخت ستره ضایعه ده، ذهني فشار زیاتوي او تر ټولو ستر زیان یې دا دی چې کله ناکله یو بې شخصیته څوک با شخصیته کوي او با شخصیته فرد بې شخصیته کوي.

پوښتنه: په ټولنه کې د ځوان اساسي مسؤلیتونه څه دي؟

ځواب: ځوان د یوه قوم اساسي سرمایه ده او د قوم آئنده بلل کېږي؛ په همدې بناء یې مسؤلیتونه هم زیاتېږي

﴿ أفق علمي، تربیوي، اصلاحي او تحقیقاتي مجله ﴾

زما له نظره لومړی مسؤلیت یې زده کړې دي، اخلاق دي، اسلامي او ملي ارزښتونه پېژندل او ترې ساتنه او د مثبت فکر خپرول د ځوان له اساسي مسؤلیتونو څخه دي.

پوښتنه: یو ځوان څنگه کولی شي چې د ټولنې په اصلاح کې برخه واخلي؟
ځواب: تعلیم، استقامت، زغم، یووالي ته خلک بلل، لوړ اخلاق او حوصله کولی شي ځوان په ټولنه کې الگو کړي او بیا ترې په استفاده د ټولنې غوره خدمتګار جوړېدلی شي.

پوښتنه: د ملګرو (Friends Circle) انتخاب په ځوان څومره اغېز لري؟
ځواب: رسول الله ﷺ د ښه او بد ملګري مثال داسې بیان کړی: د ښه ملګري مثال د عطرفروش په شان دی، او د بد ملګري مثال د آهنگر؛ یعنې له ښه انسانه خیر او خوشبويي در رسېږي، او له بد انسانه د اور بڅرګي او اېږي.
همدارنگه ویل کېږي: انسان د خپل نږدې ملګري پر دین او طریقه وي؛ که ملګری یې سم وي، دا هم سم دی او که ملګری یې بد و، دده انجام هم بد دی.

پوښتنه: د کورنۍ، مدرسې او ټولنې رول د ځوان په تربیه کې څنگه ارزوی؟
ځواب: درې واړه د انسان لپاره د زده کړې مدرسې دي؛ له طفولیت نیولې تر رجولیت هر یو یوه جلا مدرسه ده البته د کورنۍ سرپرست باید تل دا قرآني حکم په ذهن کې وساتي ترڅو یې اولاد ښه تربیه واخلي:
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا. الآية
ژباړه: اې مؤمنانو، ځانونه او اهل مو د جهنم له اوره وژغورئ

پوښتنه: نن سبا ځوانان له کومو لویو ستونزو سره مخ دي؟
ځواب: ولا نو ستونزې خو زیاتې دي البته د ځوان لپاره په اوس کې عمده ستونزه بېکاري او ذهني فشار دی او همدې دواړو ستونزو له ځوانانو څخه اطمینان اخیستی دی او تر ډېره یې حتی فکري انحراف ته تړلې دي.

پوښتنه: د فکري انحراف (ذهني ګډوډي) مهم اسباب څه دي؟
ځواب: د فکري انحراف اسباب ډېر دي البته یو څو یې درسره شریکوم:
د دیني علم کموالی، اقتصادي ستونزې او بېکاري، خراب ملګري، د خواله رسنیو ناسم استعمال او د کورنۍ نه پاملرنه.

پوښتنه: د بې هدفۍ (Lack of Purpose) ستونزه څنگه حل کېدای شي؟
ځواب: د بې هدفۍ ستونزه هغه مهال را پیدا کېږي چې انسان له خپل ارزښت او مقصد څخه غافل شي
الله عزوجل په قرانکریم کې فرمایي:
وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُون. الآية
ژباړه: نه مې دې پیدا کړي انسانان او پیریان مګر د خپل عبادت لپاره.

﴿ أفق علمي، تربیوي، اصلاحي او تحقیقاتي مجله ﴾

عبادت یواځې عبادات نه دي بلکې اخلاقیات هم عبادت دي، تعامل هم عبادت دي، تجارت هم عبادت دي او تعلیم هم؛ اوس که انسان دا ټولې چارې هېروي، طبعي ده چې د بې هدفۍ له ستونزې سره به مخ کېږي.

پوښتنه: د بې ځایه ازادۍ او محدودیت تر منځ توازن څنگه رامنځته شي؟
ځواب: ازادي باید له مسؤلیت سره مل وي، که مسؤلیت وانخیستل شي ازادي په تباهی بدلېږي؛ لهذا ځوان باید مسؤلیت پدیره وي ترڅو د بېځایه ازادۍ او د محدودیت له دائرې په اسانه ووتلی شي.

پوښتنه: تاسې د نن ځوانانو لپاره کوم عملي مشورې ورکوئ؟
ځواب: د نن ځوانان له ډېرو فرصتونو سره سره له سترو ننگونو سره هم مخ دي؛ که ځوان خپل وخت، فکر او توان په سمه توګه وکاروي، نو کولی شي خپل ژوند او ټولنه دواړه بدله کړي.
د نن ځوان باید د ځان لپاره واضح اهداف وټاکي او هغې ته د رسېدو لپاره له ټولو ممکنو لارو استفاده وکړي. وخت ضایع نکړي، مطالعه وکړي او مهارتونه زده کړي، ښه ملګري انتخاب کړي او ددین او عباداتو سره اړیکه وساتي.

پوښتنه: یو ځوان څنگه خپل ځان منظم او هدفمند جوړولی شي؟
ځواب: یو ځوان هغه وخت منظم او هدفمند جوړېدلی شي چې خپل ژوند په شعوري ډول تنظیم کړي او له وخت، فکر او توان څخه سمه استفاده وکړي. نظم او هدفمندی په یوه ورځ نه پیدا کېږي؛ بلکې په دوامدار عادت، ارادې او هڅې سره رامنځته کېږي.

پوښتنه: د اسلامي تعلیماتو رڼا کې د ځوان لپاره کوم اصول مهم دي؟
ځواب: ځوان باید با ایمانه وي، با اخلاقه وي، د ځان او ټولنې لپاره ګټور وي او ژوند د خاصو اهدافو ترلاسه کولو لپاره تېر کړي.

پوښتنه: والدین او استادان څنگه کولی شي ځوانان په سمه لار برابر کړي؟
ځواب: والدین او استادان د ځوان د شخصیت په جوړولو کې تر ټولو مهم نقش لري. ځوان یوازې په نصیحت نه اصلاح کېږي؛ بلکې د مینې، ښه چلند او سالمې لارښوونې له لارې سمه لاره پیدا کوي. د نبی علیه السلام سیرت دا هر څه له ځانه سره لري.
هغه مبارک پر خپلو اخلاقو سخت دریځه یهودان د ایمان راوړلو ته تیاروي، په جهل کې ډوب عرب د اخلاقو په برکت د ایمان په رڼا او پوهه سمبالوي. د هغه مبارک سیرت د والدینو او اساتذوو لپاره روښانه مثال دی.

پوښتنه: که غواړئ یو مهم پیغام ځوانانو ته ورکړئ، هغه به څه وي؟
ځواب: خپل وخت، فکر او شخصیت مه ضایع کوئ؛ ځکه د امت، ټولنې او خپل راتلونکي اصلي سرمایه تاسې یاست.

﴿ أفق علمي، تربیوي، اصلاحي او تحقیقاتي مجله ﴾

ځوانی یوازې د خوند او ساعت تېرۍ نوم نه دی؛ دا د قوت، زده کړې، عبادت، خدمت او هدف جوړولو عمر دی. هغه ځوان بریالی کېږي چې: خپل هدف معلوم کړي، له بدو ملګرو ځان وساتي، وخت ته ارزښت ورکړي، علم او اخلاق دواړه خپل کړي، او د الله تعالی سره اړیکه قوي وساتي.

پوښتنه: ستاسو په نظر یو کامیاب ځوان څوک دی؟

ځواب: هغه ځوان کامیاب دی چې اړیکه یې له الله سره وي، پر ځان باور ولري او د ټولنې جوړښت یې له مهمو اهدافو څخه وي. درنښت

همدارنگه ویل کېږي: انسان د خپل نږدې ملګري پر دین او طریقه وي؛ که ملګری یې سم وي، دا هم سم دی او که ملګری یې بد و، دده انجام هم بد دی.

پوښتنه: د کورنۍ، مدرسې او ټولنې رول د ځوان په تربیه کې څنګه ارزوي؟

ځواب: درې واړه د انسان لپاره د زده کړې مدرسې دي؛ له طفولیت نیولې تر رجولیت هر یو یوه جلا مدرسه ده البته د کورنۍ سرپرست باید تل دا قرآني حکم په ذهن کې وساتي ترڅو یې اولاد ښه تربیه واخلي: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا. الْآيَةُ** ژباړه: ای مؤمنانو، ځانونه او اهل مو د جهنم له اوره وژغورئ

پوښتنه: نن سبا ځوانان له کومو لویو ستونزو سره مخ دي؟

ځواب: ولا نو ستونزې خو زیاتې دي البته د ځوان لپاره په اوس کې عمده ستونزه بېکاري او ذهني فشار دی او همدې دواړو ستونزو له ځوانانو څخه اطمینان اخیستی دی او تر ډېره یې حتی فکري انحراف ته تړلې دي.

پوښتنه: د فکري انحراف (ذهني ګډوډي) مهم اسباب څه دي؟

ځواب: د فکري انحراف اسباب ډېر دي البته یو څو یې درسره شریکوم: د دیني علم کموالی، اقتصادي ستونزې او بېکاري، خراب ملګري، د خواله رسنیو ناسم استعمال او د کورنۍ نه پاملرنه.

پوښتنه: د بې هدفۍ (Lack of Purpose) ستونزه څنګه حل کېدای شي؟

ځواب: د بې هدفۍ ستونزه هغه مهال را پیدا کېږي چې انسان له خپل ارزښت او مقصد څخه غافل شي **اللّٰهُ عَزَّوَجَلَّ** په قرانکریم کې فرمایي: **وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ. الْآيَةُ** ژباړه: نه مې دې پیدا کړي انسانان او پیریان مګر د خپل عبادت لپاره.

عبادت یواځې عبادات نه دي بلکې اخلاقیات هم عبادت دی، تعامل هم عبادت دی، تجارت هم عبادت دی او تعلیم هم؛ اوس که انسان دا ټولې چارې هېروي، طبعي ده چې د بې هدفۍ له ستونزې سره به مخ کېږي.

پوښتنه: د بې ځایه ازادۍ او محدودیت تر منځ توازن څنگه رامنځته شي؟

ځواب: ازادي باید له مسؤلیت سره مل وي، که مسؤلیت وانخیستل شي ازادي په تباهی بدلېږي؛ لهذا ځوان باید مسؤلیت پذیره وي ترڅو د بېځایه ازادۍ او د محدودیت له دائرې په اسانه ووتلی شي.

پوښتنه: تاسې د نن ځوانانو لپاره کوم عملي مشورې ورکوئ؟

ځواب: د نن ځوانان له ډېرو فرصتونو سره سره له سترو ننگونو سره هم مخ دي؛ که ځوان خپل وخت، فکر او توان په سمه توګه وکاروي، نو کولی شي خپل ژوند او ټولنه دواړه بدله کړي. د نن ځوان باید د ځان لپاره واضح اهداف وټاکي او هغې ته د رسېدو لپاره له ټولو ممکنو لارو استفاده وکړي. وخت ضایع نکړي، مطالعه وکړي او مهارتونه زده کړي، ښه ملګري انتخاب کړي او د دین او عباداتو سره اړیکه وساتي.

پوښتنه: یو ځوان څنگه خپل ځان منظم او هدفمند جوړولی شي؟

ځواب: یو ځوان هغه وخت منظم او هدفمند جوړېدلی شي چې خپل ژوند په شعوري ډول تنظیم کړي او له وخت، فکر او توان څخه سمه استفاده وکړي. نظم او هدفمندی په یوه ورځ نه پیدا کېږي؛ بلکې په دوامدار عادت، ارادې او هڅې سره رامنځته کېږي.

پوښتنه: د اسلامي تعلیماتو رڼا کې د ځوان لپاره کوم اصول مهم دي؟

ځواب: ځوان باید با ایمانه وي، با اخلاقه وي، د ځان او ټولنې لپاره ګټور وي او ژوند د خاصو اهدافو ترلاسه کولو لپاره تېر کړي.

پوښتنه: کولی شي ځوانان په سمه لار برابر کړي؟

ځواب: والدین او استادان د ځوان د شخصیت په جوړولو کې تر ټولو مهم نقش لري. ځوان یوازې په نصیحت نه اصلاح کېږي؛ بلکې د مینې، ښه چلند او سالمې لارښوونې له لارې سمه لاره پیدا کوي. د نبی علیه السلام سیرت دا هر څه له ځانه سره لري. هغه مبارک پر خپلو اخلاقو سخت دریځه یهودان د ایمان راوړلو ته تیاروي، په جهل کې ډوب عرب د اخلاقو په برکت د ایمان په رڼا او پوهه سمبالوي. د هغه مبارک سیرت د والدینو او اساتذوو لپاره روښانه مثال دی.

پوښتنه: که غواړئ یو مهم پیغام ځوانانو ته ورکړئ، هغه به څه وي؟

ځواب: خپل وخت، فکر او شخصیت مه ضایع کوئ؛ ځکه د امت، ټولنې او خپل راتلونکي اصلي سرمایه تاسې یاست.

ځواني یوازې د خوند او ساعت تېرۍ نوم نه دی؛ دا د قوت، زده کړې، عبادت، خدمت او هدف جوړولو عمر دی. هغه ځوان بریالی کېږي چې: خپل هدف معلوم کړي، له بدو ملګرو ځان وساتي، وخت ته ارزښت ورکړي، علم او اخلاق دواړه خپل کړي، او د الله تعالی سره اړیکه قوي وساتي.

پوښتنه: ستاسو په نظر یو کامیاب ځوان څوک دی؟

ځواب: هغه ځوان کامیاب دی چې اړیکه یې له الله سره وي، پرځان باور ولري او د ټولنې جوړښت یې له مهمو اهدافو څخه وي. درنښت

د اسلام مفاخر

مولانا محمد عمران شریف

حضرت مولانا عبدالقدیر صدیقی رحمہ اللہ

ولادت:

مولوي عبدالقدیر صدیقی رحمہ اللہ د افغانستان د مشهورو عالمانو څخه و، چې په (۱۱۹۸) لمریز کال د لغمان ولایت د چهارباغ په ترنک کلي کې زېږېدلی دی، پلار یې مولوي عبدالسلام نومېده چې د خپل وخت تکړه او وتلی دیني عالم و.

د علم حصول:

مولوي عبد القدیر ابتدایي زده کړې په خپل کلي کې وکړې د اعلیٰ زدکړو لپاره هندوستان ته لاړ هلته یې په دارالعلوم دیوبند کې خپلې زده کړې سرته ورسولې او د یو نومیالی عالم په توګه بېرته خپل هېواد ته راستون شو.

درس او تدریس:

حضرت مولانا عبدالقدیر رحمہ اللہ (۲۳) کلن و، چې له زده کړو فارغ شو؛ نو په تدریس یې پیل وکړ دهېواد له لرو بر نه به طالبان راتلل او له ده سره به ډېره کېدل، په ټول هېواد کې یې شهرت خپور شو او د طالبانو مرجع وګرځېد.

مولوي صاحب د امیر عبدالرحمان خان په پاچاهۍ کې له خپل ورور حاجی عبدالرحیم سره هندوستان ته لاړ، دا چې انګریزانو د امیر عبدالرحمان خان مخالفینو ته په ښه سترګه نه کتل، امیر عبدالرحمان خان هم غوښتل، چې خپل مخالفین تر نظر لاندې ولري؛ نو ځکه دی وپار شو او هند ته فرار شو، په هندوستان کې یې د دیوبند په لویه جامعہ کې تدریس وکړ او څه موده وروسته بیا له هغه ځایه سعودي عربستان ته لاړ، هلته یې پوره اووه کاله په تدریس، تقوی، د خدای په عبادت کې تېر کړل، د امیر عبدالرحمان خان له مرګ نه وروسته چې کله امیر حبیب الله خان پاچا شو، د امیر حبیب الله خان په پاچاهۍ کې زیاتره فراریانو ته د بېرته راتللو اجازه ورکړل شوه، نو مولوي صاحب هم بېرته خپل هېواد ته راغی، مولوي صاحب عبدالقدیر د خپل وخت له وتلو علماوو څخه و، امیر حبیب الله خان د ده علمي قدر او منزلت ته په درنه سترګه کتل، له ده څخه به یې په علمي او تحقیقي مسایلو کې پوښتنې کولې او هم یې د خپلو زامنو لپاره استاذ ټاکلی و. مولانا صاحب یو اخلاقي او سنجیده شخصیت و او هم په تقوی او اخلاقي جرئت زیات مشهور و، ده په تفسیر، حدیث، فقه، کلام، صرف، نحو، معاني او نورو علومو کې لوی لاس درلود او د وخت علامه او استاذ کل ګڼل کېده.

﴿ أفق ﴾ علمي، تربیوي، اصلاحي او تحقیقاتي مجله

حضرت مولانا عبدالقدیر د امیر امان الله خان له خوا د جمعیت العلماء رئیس وټاکل شو، چې په ډېره ښه توګه یې دا وظیفه اجراء کوله او هم یې ورسره د دیني علومو په زړه پورې تدریس کاوه. مشهور شاګردان:

د حضرت مولانا عبدالقدیر رحمه الله د علم څخه ډېر شاګردان مستفید شوي دي، د یو څو مشهورو شاګردانو نومونه یې دا دي:

(۱) حضرت علامه مولانا یوسف بنوري رحمه الله (د علامه بنوري رحمه الله په سوانحو کې لیکلی دي چې ما د سلم العلوم د کابل په جامعہ اسلامیہ کې د مولانا عبدالقدیر لغماني رحمه الله نه ویلی وو) حضرت مولانا محمد ابراهیم کاموي رحمه الله.

(۲) حضرت مولانا غلام نبي کاموي رحمه الله.

(۳) حضرت مولانا عبدالخالق صدیقي رحمه الله.

(۴) حضرت مولانا عبیدالله رحمه الله.

(۵) حضرت مولانا عبدالقادر لغماني (د فاضل بیګ مولوي صاحب) رحمه الله.

(۶) حضرت مولانا عبدالرشید صافی رحمه الله (د للموړې ملا صاحب).

(۷) حضرت مولانا عبدالمنان پنجشیر مولوي رحمه الله چې د حمیدیه مدرسې استاذ و.

وفات:

حضرت مولانا عبدالقدیر په (۱۳۱۸) لمریز کال د (۱۲۰) کالو په عمر وفات شو او په خپل کلي (چارباغ چې د لغمان ولایت یو قریه ده) کې خاورو ته وسپارل شو.

مولوي عبدالقدیر څلور زامن درلودل: ملا عبدالقیوم صدیقي، ملاعبدالباقي، محمد صدیق او ملا محمود نومیدل، چې هر یو یې له دیني علومو نه برخمن و او د قضاء په دنده بوخت وو.

﴿ أفق علمي، تربیوي، اصلاحي او تحقیقاتي مجله ﴾ د قرباني ضروري مسائل

مفتي احسان الله الماتريدي

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيد الأنبياء والمرسلين، وعلى آله وأصحابه أجمعين.
قرباني د اسلام له سترو شعائرو او د الله تعالى د بندگۍ له ښکلو مظاهرو څخه ده، چې مسلمانان يې هر کال د ذوالحجې په مبارکو ورځو کې د الله تعالى د رضا، تقرب او اطاعت لپاره ترسره کوي، قرباني يوازې د حيوان ذبح کول نه دي، بلکې د اخلاص، ايثار، تسليمۍ او د حضرت ابراهيم عليه الصلوة و السلام د عظيم سنت د ژوندي ساتلو نوم دی.

الله تعالى فرمايي: (فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ) (1)

ژباړه: نو د خپل رب لپاره لمونځ وکړه او قرباني وکړه.

همدارنگه امام ابن ماجه رحمه الله په خپل سند سره نقل کړي: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ كَانَ لَهُ سَعَةٌ، وَلَمْ يُضَحِّ، فَلَا يَقْرَبَنَّ مُصَلَّاتَنَا». (2)

ژباړه: نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمايي: هغه څوک چې وس ولري او قرباني ونه کړي، نو زموږ د عیدگاه خوا ته دې نه راځي.

له همدې امله د قرباني احکام، نصاب، شرایط، آداب، او د حیواناتو اړوند مسائل پېژندل د هر مسلمان لپاره مهم دي، تر څو خپله قرباني د شریعت مطابق ادا کړي.

د قرباني تعريف.

فقهاوو قرباني داسې تعريف کړې ده: هِيَ ذَبْحُ حَيَوَانٍ مَخْصُوصٍ فِي وَقْتٍ مَخْصُوصٍ تَقَرُّبًا إِلَى اللَّهِ تَعَالَى (3)

ژباړه: په ټاکلي وخت کې د الله تعالى د تقرب لپاره د ځانگړي حيوان ذبح کول.

د قرباني حکم

د احنافو په نزد قرباني پر هغه مسلمان واجب ده چې:

مسلمان وي

آزاد وي

مقيم وي

د نصاب مالک وي

عاقل او بالغ وي.

که څوک د قرباني د ورځو په جريان کې د نصاب مالک شي او دا شرائط هم موجود وي نو قرباني پرې واجبېږي.

¹: القرآن الكريم، سورة الكوثر آيت: ۳

²: سنن ابن ماجه، باب الاضاحي واجبة هي أم لا؟ ت: محمد فؤاد عبد الباقي، ط: دار احياء الكتب العربية.

³: فتح القدير لابن الهمام، كتاب الأضحية، ط: دارالفکر بيروت.

د قربانی نصاب هماغه د زکات نصاب ته ورته دی، خو په دې کې د کال تېرېدل شرط نه دي. نو که یو مسلمان د خپلو اصلي اړتیاوو څخه زیات دومره مال ولري چې د زکات نصاب ته ورسېږي، قرباني پرې واجب ده. د نصاب اندازه:

د ۱۴۰۵ ل کال / ۱۴۴۷ هج ق کال د نصاب اندازې اړوند شیخ عبدالغفار جُبیر فرمایلی دي (په معمولي تغیر سره نقل کېږي): د زکات او قربانی نصاب د سپینو زرو (200) درهم دي، چې د دې معادل (612.35) شپږ سوه دوولس اعشاریه پنځه دېرش گرامه کېږي اوس د دې قیمت په افغانیو او کالدارو سره معلوموو. په افغانستان کې اوس یو گرام سپین زر په (140) افغانۍ دې چې ټولې: 85,729 افغانۍ کېږي. که یو څوک تر خپل حاجت اصلي 85,729 افغانۍ اضافه ولري او قرض ور باندي نه وي، دغه کس صاحب د نصاب دي هم به زکات ورکوي او هم به قرباني کوي. په پاکستان کې د سپینو زرو یو گرام په 750 روپۍ دی، چې ټول حساب یې: پاکستانۍ روپۍ 459,262.5 کېږي.

که یو څوک تر خپل حاجت اصلي 459,262.5 پاکستانۍ روپۍ اضافه ولري او قرض ور باندي نه وي، دغه کس صاحب د نصاب دی هم به زکات ورکوي او هم به قرباني کوي.

حاجت اصلي څه شي ته وايي؟

حاجت اصلي په شریعت کې هغه شي ته ویل کېږي چې د هغې پرته انسان ژوند نشي کولای، چې دا په دوه ډوله دي:

۱: حاجت اصلي حقیقي: دا هغه شیان دي چې که دغه شیان نه وي نو د انسان د هلاکت خطر وي، لکه نفقه، اخراجات، کور، د جنگ آلات، د گرمۍ او یخ کالي.

۲: حاجت اصلی تقدیري: دا هغه شیان دي چې انسان د دې شیانو په فکر کې وي او ضروري یې ګڼي لکه د قرض اداء کول، د کسب سامان آلات، دکور اړین سامانونه، د سورلۍ لپاره حیوان یا موټر، موټر سایکل . دې ته حاجت اصلي ویل کېږي، که چیرې تر حاجت اصلي د نصاب په اندازه روپۍ اضافه وي او کال پر تېر شي بیا زکات او قرباني ورباندې واجب دي.

یادونه: تاسي چې په کوم ولایت کې یاست هلته د (612.35) گرام سپینو زرو د قیمت پوښتنه وکړئ، چې هر څومره قیمت یې و همغه د سړ کال نصاب دی.

د قربانی وخت

د قربانی وخت د ذوالحجې د لسمې ورځې له عید لمانځه وروسته پیلېږي او د ذوالحجې تر دولسمې ورځې د لمر لوېدو پورې دوام کوي.

په کلیوالو سیمو کې چې د عید لمونځ نه کېږي، د سبا صادق وروسته قرباني جایز ده. د اختر په دې موده کې د شپې قرباني هم روا ده، خو د ورځې قرباني غوره ده.

قرباني یو عبادت دی، نو باید د ادب، اخلاص او سنت مطابق ترسره شي.

۱- اخلاص

قرباني باید یوازې د الله تعالی د رضا لپاره وي، نه د شهرت، ریا او خلکو د ستاینې لپاره

۲- د تیز چاقو استعمال

حيوان باید په نرمۍ او بې تکلیفه ډول ذبح شي او باید داسې چاقو استعمال شي چې هغه تیز وي او حیوان ته تکلیف ور نكړي. (4)

۳- حیوان ته تکلیف نه ورکول

د ذبح پر مهال باید حیوان ونه خورول شي، د بل حیوان مخې ته ذبح نه شي، او چاقو باید د هغه مخې ته تیز نه کړل شي. (5)

۴- د دعا او تکبیر ویل

د ذبح پر مهال دې وویل شي: بِسْمِ اللّٰهِ، اللّٰهُ أَكْبَرُ. (6) او مستحب ده چې دا دعا هم ووايي: اللّٰهُمَّ هَذَا مِنْكَ وَلَكَ. (7)

۵- د قربانی غوښه وېشل

مستحب ده چې غوښه درې برخې شي:

یوه برخه د خپل کور لپاره.

یوه برخه خپلوانو او دوستانو ته.

یوه برخه غریبانو او مسکینانو ته. (8)

خو که یو څوک ټوله غوښه ځانته کېږدي دا هم روا ده.

۶- د ذبح کولو وروسته تر څو پورې چې حیوان روح په کامله توګه نه وي وتلي، باید د هغې څخه څرمن ونه ویستل شي.

۷- د ذبح کولو پر وخت د حیوان مخ باید د قبلي په لور وي. (9)

په کومو حیواناتو قرباني روا ده؟

قرباني یوازې په بهیمة الأنعام کې روا ده، یعنې:

اوبن، اوبنه.

غوا او مېښه.

وزه او پسه.

له دې پرته په چرګ، مرغې، هوسۍ او نورو حیواناتو قرباني نه کېږي.

⁴: المستدرک علی الصحيحین، رقم: ۷۵۶۳.

⁵: مصنف عبد الرزاق، رقم: ۸۶۰۵.

⁶: القرآن الكريم، سورة الاعراف.

⁷: سنن أبی داؤد، رقم: ۲۷۹۷.

⁸: سنن الترمذی، رقم: ۱۵۱۱.

⁹: صحيح البخاری، رقم الحديث: ۵۵۶۵.

اوبن: باید پنځه کلن بشپړ وي.

غوا او مېښه: باید دوه کلنه بشپړه وي.

وزه: باید یو کلنه بشپړه وي.

پسه او مېړه: مېړه او مار که شپږ میاشتنی وي او دومره غټ ښکاري لکه یو کلن، قرباني یې روا ده.

د شریکي مسائل

په اوبن او غوا کې تر اوو کسانو پورې شراکت جایز دی. البته پسه او وزه یوازې د یوه کس له لوري قرباني کېدای شي.

د ټولو شریکانو نیت باید د ثواب او قربانی وي.

که د یوه شریک نیت یوازې غوښه وي، نو د ټولو قرباني فاسدېږي.

همدارنگه باید د ټولو شریکانو پیسې د حلالو څخه وي.

همدارنگه باید ټول شریکان د اهل السنه و الجماعة عقیدې څښتنان وي، که چېرته په شریکانو کې یو

کس هم مشرک یا بې عقیدې او سیکولر ؤ نو د ټولو قرباني فاسدېږي.

همدارنگه چې یو څوک د tiktok وغیره په ذریعې سره پیسې گټي د هغې هم په قرباني کې درسره شریکول

جائز نه دي، ځکه چې د فتوي په رو د دې شیانو په ذریعې پیسې گټل حرام دي، نو چې یو څوک ټولې پیسې

د همدې لارې گټي د هغې سره قرباني کول روا نه دي.

د قرباني حیوان عیبونه

د قرباني په حیوان کې کوم - کوم عیبونه د قرباني جواز څخه مانع دي او کوم نه، د دې اړوند یوه عمومي

تگلاره لاندې ذکر کوو، چې د هغې په رڼا کې فیصله کولی شئ چې د دې عیب په شتون کې قرباني روا ده

او که نا روا؟

لاندې عیب لرونکو حیواناتو قرباني صحیح نه ده:

هغه لېونی حیوان چې د لېونتوب له امله واښه نه خوري.

هغه د خارښ ناروغی لرونکی حیوان چې د خارښ له امله ډېر کمزوری شوی وي.

هغه حیوان چې ږوند وي.

هغه حیوان چې ډېر زیات ډنگر او نری وي.

هغه حیوان چې د قربانی ځای ته په خپله نشي تللی.

هغه حیوان چې د غوړ، لکۍ، سترگې (بینایۍ) یا د پستان د سر له درېمې برخې څخه زیاته برخه پرې شوې وي.

هغه حیوان چې پیدایښتي غوړونه ونه لري.

هغه حیوان چې د تیونو سرونه یې پرې شوي وي.

هغه حیوان چې تیونه یې وچ شوي وي؛ یعنې د غوا دوه تیونه وچ شوي وي، یا د وزې یو تی وچ شوی وي،

نو قرباني یې نه صحیح کېږي.

هغه حیوان چې پوزه یې پرې شوې وي.

هغه حیوان چې خنثی (نه نر وي او نه ښځه) وي. (10)

مفتي مغفور الله

پېژندنه

«پر تبلیغي جماعت د اعتراضونو ځوابونه» د تبلیغي جماعت په اړه د اعتراضونو او د هغې د ځوابونو دغه لړۍ د شیخ الحدیث حضرت مولانا محمد زکریا رحمہ اللہ د یوه ارزښتناک اثر ژباړه ده، شیخ زکریا رحمہ اللہ نه یوازې دا چې له سلو څخه د زیاتو ارزښتناکو تالیفاتو مؤلف دی، بلکې هغوی د تصوف د څلورو واړو سلسلو منل شوی پیر، نیمه پیری د بخاري شریف استاد، د هند په لویه وچه کې د «ریحانة المحدثین» لقب ترلاسه کوونکی، د موطأ امام مالک تر ټولو غوره شارح هم دی، سربېره پر دې دی د تبلیغي جماعت یو نږدې خواخوږی، لارښود، مربی او ملاتړی هم و، د حضرت شیخ صاحب رحمہ اللہ هر تصنیف خورا قیمتي او گټور دی، په ځانگړي ډول د شیخ صاحب رحمہ اللہ یاد کتاب ځکه د درنو لوستونکو لپاره ارزښتمن دی، چې دلته شیخ صاحب رحمہ اللہ د ځواب په ځانگړي انداز د ټولو هغو اعتراضونو، نیوکو، انتقادونو، پر کم علمی ولاړو شکونو او علمي شبهاتو ته ځوابونه ويلي دي، چې د اهل تبلیغ په هکله زموږ او ستاسې په ټولنه کې خورا شهرت لري، او ډیری خلک یې په هکله قناعت بڅښونکي ځوابونه نه لري، د دغه اعتراضونو تر ټولو غوره ځوابونه همدلته ترلاسه کولای شئ، هیله ده، چې دا لړۍ تر پایه را سره تعقیب کړئ.

(د مؤلف) سریزه

بسم الله الرحمن الرحيم، نحمده ونصلي على رسوله الكريم.

أما بعد: د نظام الدین د دعوت او تبلیغ په اړه، زما د تره (کاکا جان) حضرت مولانا محمد الیاس نور الله مرقده له وخت راهیسې په ما عاجز باندې د اشکالونو او اعتراضونه لږی پیل شوې وه. دا چې هغه وخت مې صحت ښه و او د لیکلو لوستلو توان مې هم درلود؛ نو ځکه به مې د هر خط لنډ یا مفصل ځواب د حالاتو مطابق ورکاوه.

زما د اندازې له مخې، ښایي ما له زرو څخه زیات خطونه په دې اړه لیکلي وي. ډېر اعتراضونه خو به مشترک او یو ډول وو، او ځیني یې موقتي او ضروري هم وو.

خو اوس له څو کلونو راهیسې د خپلې کمزورۍ او ناروغۍ له امله، جلا جلا ځوابونه لیکل راته ستونزمن شوي دي. نو سره له دې چې ناروغۍ او مشکلات ډېر دي، مناسبه مې وگڼله چې هغه مهم اعتراضونه چې عموماً یې خلک کوي او په کثرت سره ما ته را رسیدلي دي، د هغو په اړه په لنډ ډول خپل خیالات راټول کړم؛ ځکه اوس دا ډېره مشکله ده، چې هر خط ته جلا ځواب ولیکم.

او د خپلو اکابرو، په ځانگړي ډول حکیم الامت حضرت تهانوي رحمہ اللہ او حضرت مدني رحمہ اللہ په څېر راته د ځان په اړه هم دا اندېښنه پیدا شوه، چې خلکو ته زما له لوري د غلطو روایتونو د نقلولو موقع په لاس ور نه شي. ځکه چې هره اداره، مدرسه ده که خانقاه په دې زمانه کې له نیمگړتیاوو خالي نه ده.

او لکه څنګه چې زما د اکابرو له لوري په ځینو موقعو کې جزوي تنبیهاټ شوي دي، د همدې تنبیهاټو له امله ځیني خلک هغوی د تبلیغي جماعت مخالفین بولي، او اوس دې ته هوا ورکول کیږي، همداسې (دا وېره ده) چې د دې ناکاره (شیخ الحدیث صاحب) د کومې خبرې یا تنبیه څخه غلطه گټه وانخیستل شي.

ځکه چې زه هم تل د تبلیغی جماعت د کارکوونکو پر نیمگړتیاوو تنبیهاټ کوم، بلکې د خپلې ناپوهۍ له امله مې د خپل تره (چچا جان) د وخت په دوره کې هم پر هغوی نیوکې کولې او وروسته د محترم مولانا

یوسف او مولانا انعام الحسن صاحب په وختونو کې مې هم نه یوازې پر دغو درنو کسانو بلکې پر پخوانیو او نویو کارکوونکو هم نیوکې او تنبیهات کول تحریرا هم او تقریرا هم (لیکلي او د وینا له لارې)، همدارنگه مې د حجاز، پاکستان او افریقا ملگري هم له نیوکو او تنبیهاتو نه دي پرايښي.

بې له شکه زما په ډېرو لیکنو کې به تا ته تنبیهات، نیوکې او اعتراضونه په لاس درشي. خو ما هېڅکله هغو بې معنا خبرو ته پام نه دی کړی چې وایي: "تبلیغیان داسې کوي" یا "تبلیغیان هغسې کوي". دا خو یو هوایي موټر دی (یوازې تشې خبرې دي). زما په نظر، لکه څنگه چې ځینې معترضین د دهلي خلکو په اړه وایي: چې هغوی اعتراضونه گوز شتر (د اوښ تیز) گني (بې ارزښته بولي)، زه له هغوی هم زیات دا اعتراضونه بې اهمیته گڼم. البته که د هر څومره لوی شخص په اړه هم کوم مشخص شکایت راورسېد، نو ما هېڅکله په نیوکه او تنبیه کې سستي نه ده کړې.

په «صحيح بخاري» کې راغلي چې حضرت اسامه رضی الله عنه ته یو کس وویل: کاشکې تا له فلاني (حضرت عثمان رضی الله عنه سره د هغو فتنو په اړه) خبرې کړې وای (چې د هغه په وخت کې رامنځته شوې وې). هغه وفرمایل: ایا ستاسې دا خیال دی چې زه چې له هغه سره کومې خبرې کوم، هغه ټولې به تاسې ته هم وایم؟ زه ورسره په یوازېتوب کې خبرې کوم، ځکه زه نه غواړم هغه د فتنې دروازه چې تړل شوې ده، بیرته پرانیزم.

نو له همدې امله ما ته هم دا خیال راغی چې که زما کوم د تنبیه او نیوکې لیک د چا سره پاتې شي او زما له وفات وروسته د تبلیغ کوم مخالف کس هغه خپور کړي او هغه خط تبلیغ سره زما د مخالفت په توگه وړاندې کړي، نو دا به یقیناً غلط کار وي.

زه دا مبارک کار (تبلیغ) په اوسني وخت کې ډېر مهم او ډېر ضروري گڼم، که څه هم زه د مدرسې او خانقاه له خلکو څخه یم، بیا هم په لوړ غږ اعلان کوم، چې دا عمومي او ضروري کار د ځینو وجوهاتو له مخې له مدرسو او خانقاه گانو نه هم زیات گټور او غوره دی.

جاري.....

د درس نظامي د نصاب متعلق او په طلباؤ کې د استعداد پیدا کولو لپاره جوړه شوی اجتماع ته د استادالعلماء شیخ التفسیر والحديث حضرت اقدس مولانا مفتی سعیداحمدپالنپوری صاحب دامت برکاتهم العالیه شیخ الحديث وصدراالمدرسين دارالعلوم دیوبند د بیان څخه اقباس ژباړه مولوي محمد عمران شریف

دوه لفظونو علماؤ ته نقصان ورکړ

د مدرسې څخه وتونکو ته دوه الفاظ استعمالیږي، یو «فارغ شو» کله چې ده خپل ځان فارغ وگڼل نو مخکې د تحصیل چې کومه دویمه مرحله ده هغه ترې پاتی شوه، دویم لفظ «فاضل» یعنی علامه الدهر شو، اوس مخکې نور هیڅ کمال منتظر نه دی، دې په ټولو علومو پوه شو، حقیقت دا دې چې اوس خو ایله د علم په لاره کې قدم کیښودل، د عرب ملکونو خلک دا لفظ نه استعمالوي، بلکې هغوي لفظ «خريج» استعمالوي، یعنی د مدرسې څخه وتلې، چا چې د علم یو مرحله پوره کړه، او په بلې مرحله کې یې داخل شو، که زموږ هم دا تصور جوړ شي، چې اوس موږ هیڅ نه دي حاصل کړي، اوس په موږ کې د علم د حصول صرف استعداد جوړ شو، علم خو به مخکې راځي نو مخکې منزل به راته اسان شي، اوس به علم د مطالعې په ذریعه حاصلو.

دی وجې نه د مدرسې څخه وتونکې طلب العلم که دا تصور وکړي چې زما منزل لا لری دی، ما لا هیڅ نه دی زده کړي، زه به اوس د مطالعې په ذریعې سره ډیر څه زده کوم نو هغه به د منزل طرفته روان شي، او یو ورځ به په حقیقي معنی کې عالم شي، که داسې ونه کړي نو کوم څه یې چې یاد کړی دي هغه به یو څو ورځو کې هیر کړي.

د طلبه ؤ په زدکړه کې درې شیان شامل دي

که طالب العلم زدکړه کول غواړي نو د ده لپاره درې شیان ضروري دي:

اول: مطالعه دی کوي بیا دی درس ته ځي، د مطالعې مطلب دا دی چې مخکې سبق دی گوري، کم از کم درې ځل دی عبارت ولولي، که پری پوه شوی او که نه پړواه نه کوي، دا کار دی ضرور وکړي، بیا دی حاشیه وگوري، اگر چې په یو حرف هم پوه نه شي، د دی نوم مطالعه ده.

دویم: کله چې په سبق کې کیني نو په هره خبره دی ځان پوه کړي، که په درس کې پوه شي څه خبره ده که پوه نه شي نو بیا دی د درس نه بعد د استاد څخه پوښنه وکړي، که بیا هم پوه نه شي، نو د بل چا طرف ته دی رجوع وکړي، فوقَ کل ذی علم عَلِیم، لنډه دا چې په سبق دی ځان پوه کړي بیا دی مخکې لاړ شي، د پوهیدلو نه بغیر دی مخکې نه ځي.

دریم: کوم سبق یې چې ویلی یاد دی کړي، کوم طالب العلم چې ویل شوی سبق نه یادوي، هغه په لاسونو کې سورې کوي او اوبه څکي، څومره اوبه چې هم واچوې ټولې لاندې ځي خولې پورې نه رسیږي. د نن سبا د طلب العلمانو عجیبه حال دی بعضې څو درسگاه ته بغیر کتابونو راځي، او ناستي وي، که په سبق پوه شي او که پوه نه شي، هیڅ پروا یې نه وي، او کله پورې چې امتحان په سر نه وي راغلې خواري نه کوي، او د امتحان په وخت کې د یادولو څه خاص فائده نه وي، انما الاعمال بالنیات د امتحان په نیت یاد کړی شوی درس د امتحان سره لاړ شي، باقي پاتی کیدونکې علم هماغه وي کوم چې د علم په نیت حاصل شوی وي،

کوم حضرات چې د مدرسی څخه فارغ شوی دي، دوي ته هم مخکې تلل پکار دي، که هغه چیرته مدرس وي او که نه، زده کړه دی جاري وساتي، د دوي په زده کړي کې هم درې شیان شامل دي، که دا درې شیان جمع وي نو زده کړه ده گینې د وخت تیروول دي، لکه څوک چې په بس، گاډي، ریل گاډي او الوتکه کې ناول واخلي او مطالعه یې کړي، دوي ته د مطالعه کولو څخه بعد هیڅ نه حاصلیږي، بس صرف وخت تیر شي، زده کړه هغه وخت وي چې کله دا درې شیان جمع شي، هغه درې شیان دا دي:

اول: د کوم کتاب صرف متعلقات مه گورئ، بلکې کتاب چې د کوم فن دی د هغه پوره فن وگورئ، پیرې خبرې د کتاب په شروحاتو کې نه وي، دی وجې نه د شروحاتو په ذریعه کتاب نه حل کیږي، که هر کتاب په شرحه حل کیدلی نو د نوی شرحې د لیکلو ضرورت بیا څه وو، او د ټول فن د لیدلو طریقه دا ده لکه د مثال په توگه ته په قدوري کې د باب خیار الشرط مطالعه کوی نو دا باب لاندې تر بهشتی زیور پورې او پورته تر شامي او درمختار پورې مطالعه کړئ، دا د پوره فن د لیدلو طریقه ده، داسی مه کوه چې یو کتاب دی واخسته او کیناستلی تر اخره دی ټول مطالعه کړه، بیا دی بل کتاب راوخیسته، مدرس لپاره دا طریقه صحیح نه ده، کوم مدرس چې متعدد فنون تدریسوي نو په هغې کې دی یو کتاب د فن په توگه منتخب کړي، نور کتابونه دی د متعلقاتو په ذریعه تدریسوي، بیا په درې څلور کالو کې چې هغه فن څه مطالعه کړي، نو بل فن دی شروع کړي، لکه مثلا کافیه درسوي نو د نحوی مطالعه دی شروع کړي، لاندې تر نحو میر او پورته تر شرح جامي پورې دی مطالعه شروع کړي، دا زده کړه ده او د کتاب صرف په متعلقاتو باندې حل کول دا زده کول نه دي خوندل دي، او علم په زدکړی زیاتیري په خوندلو (تدریس) نه زیاتیري،

دوم: دویم شی د فن د مطالعې په دوران کې کتابچه جوړه کړئ یا په کتاب کې ژاندې ورقې کیږدئ او چیرته چې قیمتي خبره ترلاسه کړی لیکه یې، یا یې خلاصه ولیکئ، که وی نه لیکي نو د دې مثال د هغې شادي (بیزو) په څیر دی چې د جوارو پټي ته وړ داخل شي یو څه وړی وگوري او مات یې کړي ترڅو یې ونیسي بیا مخکې ځي بل څه وړی گوري هغه هم ماتوي ترڅو یې ونیسي داسې لس دولس وړي مات کړي خو چې کله د پټي څخه وځي نو یو وړی هم ورسره نه وي دغه شان د فن د مطالعې په دوران کې انسان ته پیری قیمتي خبرې مخی ته راځي خو دی یې نه لیکي نو بیا به ترې هیر شي چې پلانکی خبره په کوم کتاب کې وه، او هر کال څوک پوره فن نه شي مطالعه کولی، دی وجې که تا قیمتي خبرې جمع کړی وي نو بل کال کې به دی دا لیکل پکار راشي، لنډه دا چې د استاذ په زدکړه کې دویم شی «تجمیع» (یعنی جمع کول) دی،

دریم شی: استنتاج دی، کوم شی دی چې زدکړی دی هغې کې غور وکړه او نوی نتایج راوباسه که استنتاج نه وي نو علم به ترقي نه کوي نن که علوم او فنون کوم ځای پوری رسیدلی دي دا د استنتاج نتیجه ده، د هرې زمانې خلکو د مخکیني خلکو په لکیل شوی مضامینو باندې غور کړی او نوی نوی خبرې تری راویستي دي او فنون یې مخکې بوتللی دي، که مونږ هم خپل زده کړی شوی سبق باندې غور او فکر شروع کړو نو نوی نوی نکتی نن هم راویستلی شو، زمانه شنډه شوی نه ده، لنډه دا چې د استاذانو په زدکړه کې دریم شی «استنتاج» دی.

حضرت قاری محمد طیب صاحب قدس سره یو خبره کړی ده چې حضرت شیخ الهند رحمه الله وفرمایل: چې په امت کې څلور کسان داسی تیر شوی دي، که انسان د دوي کتابونه په خپل مطالعه کې وساتي نو که څومره هم غبي وي ذهین به شي، او هغه څلور حضرات دا دي:

مشهور صوفي بزرگ امام اکبر علامه ابن عربي رحمه الله، حضرت مجدد الف ثاني شیخ احمد سرهندي رحمه الله، محدث دهلوي شاه ولي الله صاحب رحمه الله، حضرت قاسم نانوتوي رحمه الله.

په عرب ملکونو کې ډیر کتابونه چاپ کیږي خو د ابن عربي رحمه الله یو کتاب هم نه چاپ کوي ځکه چې هغوي ده ته کافر او مشرک وایي، د نن څخه پنځوس کاله مخکې د ابن عربي رحمه الله د هیڅ کتاب وجود نه وو، ما د دارالعلوم دیوبند په کتب خانه کې د ده د دوه کتابونو زیارت کړی، یو فتوحات مکیه، او دویم فصوص الحکم، او کوشش می کړی وو چې پری پوه شم، خو هیڅ پری پوه نه شوم، که چیرته د ده کتابونه کوم استاذ مونږ ته لږ تدریس کړی وی نو مونږ به یې په ذریعه نور کتابونه هم لوستلی وی، خو د ده هیڅ کتاب مونږ ته ونه ویل شو، په نتیجه کې مونږ ته هیڅ ونه رسیدل،

دویم حضرت مجدد الف ثاني دی، د طالب علمی په زمانه کې می د ده هیڅ کتاب نه دی لیدلی، څه وړی وړی رسالی یې ترلاسه کیدلی، خو مکتوبات یې موجود نه وو، ما د ده هم هیڅ کتاب نه وو ویلی، روسته می مکتوبات ترلاسه کړه مطالعه می کړ،

دریم حضرت شاه ولی الله دی، د ده کتاب الفوز الکبیر به مونږ لوستل، زمونږ د استاذانو په ژبو به په کثرت سره د شاه صاحب رحمه الله نوم راتلل، حجة الله البالغه هم تدریسېږي، او د ده ډیر کتابونه په بازار کې ترلاسه کیږي.

څلورم حضرت مولانا قاسم نانوتوي رحمه الله، کوم چې زمونږ قریب ترین استاذ دی، د ده ټول کتابونه په بازار کې ترلاسه کیدل او په اردو ژبه کې وو

ما د شاه ولی الله محدث دهلوي رحمه الله دوه کتابونه د مطالعې لپاره خاص کړه کله مې چې الفوز الکبیر ولوستل نو دومره خوند یې راکړ، چې تاسو اندازه هم نه شی کولی ومی ویل هم او تدریس می هم کړ او بیا مې د دې عربي شرح هم ولیکله، او کله می چې د حضرت حکیم الاسلام رحمه الله څخه د حجة الله البالغه یو څو بابونه وویل نو دومره خوند یې راکړ چې ما کلکه اراده وکړه چې شاه صاحب مطالعه کول پکار دي، نو د حجة الله البالغه پسی ولگیدم، تر دیرش کالو پورې مې مطالعه وکړه کله به چې هم راته فرصت حاصل شو، نو کتاب به مې خلاص کړ، یو دوه صفحې به می مطالعه کړی، پرله پسی مطالعه کولو نه یو وخت راغلل چې الله تعالی ټول کتاب حل کړه، بیا ما د دی شرح ولیکله «رحمة الله الواسعه» فالحمد لله علی ذالک.

طلباء سره باید خپل کتابونه وي

نن سبا چې په تعلیم کې کمزوري راغله ده د دی یو وجه دا ده چې طلباء سره خپل کتابونه نه وي، اته کاله یې سبق وویل خو یو کتاب نه لري، زمونږ مدارس د طلباء لپاره هر سهولت برابروي، د خوراک څښاک تر څنګ خرچه هم ورکوي خو کتابونه نه ورکوي نن کوم طالب العلم دی چې د خپلکو نه بغیر ګرځیږي؟ څوک دی چې جامې نه لري؟ څوک دی چې په لاتین کې تیل اچوي او مطالعه کوي؟ هیڅ څوک نشته، خو بیا هم خپل کتاب د هیڅ طالب العلم سره نشته؟ زه دا نه وایم چې دا وظیفه مه ورکوی ضرور یې ورکړئ! هر څه ورکړئ! خو کتاب هم ورکړئ! د کتاب مالک یې جوړ کړئ البته شرط ورته لگولی شی، چې که طالب العلم دومره نمرې واخلي نو دا کتابونه ورته ملاوېږي، که د دې څخه دی کمې نمرې واخیستی نو کتابونه به

پخپله اخلي، د دی سره به د هغې حوصله ډیرېږي، خو د ډیرو زیاتو نمر وړته مه لگوي مثلاً د اوسط نمر وړته ولگوي، چې یو څو طلباء محروم پاتی شي او باقي د نمر وړ شرط پوره کړي، خو امتحان اخیستونکی هم پابندول پکار دي چې صحیح نمری ورکړي، که د پېرزونۍ نه ډیری نمرې ورکوي نو بیا شرط لگول بیکاره کیږي.

الغرض مدارسو ته پکار دي چې د نورو وظائفو سره کتابونه هم ورکول پکار دي، صرف د مطالعې لپاره نه بلکې مالک یې کړي، ځکه که مدرسه کوم کتاب مستعار ورکړي، نو هغه به بیا ولی خپل کتابونه اخلي؟ د کتابونو مستعار ورکولو نتیجه دا ده، چې په فضلاء کې د کتابونو اخیستلو شوق پاتی نه شو.

کله الزامي جواب ورکول هم مفید دي

یو کس سوال وکړه، د ورځی لمونځونه سري او د شپې مونځونه جهري ولی دي؟ او د حضرت ابوهريره رضی الله عنه روایت یې ورته واورول، چې طلباؤ د حضرت ابوهريره رضی الله عنه څخه دا پوښتنه وکړه، حضرت ابوهريره رضی الله عنه جواب ورکړ، چې کوم مونځونه نبی علیه السلام مونځ ته سري ادا کړي دي هغه مونځ هم سري کوو او کوم چې نبی علیه السلام جهري کړی هغه به مونځ هم جهري کوو.

دا احادیث مې واورول نو د سائل څخه مې پوښتنه وکړه چې ووايه! دوه مونځونه سري او درې جهري ولی دي؟ دا خبره حضرت ابوهريره رضی الله عنه ته ورته کله نه، که نه پوهیدل نو زما علم د حضرت ابوهريره رضی الله عنه څخه ډیر نه دی، زه به یې د کوم ځای څخه معلوم کړم؟ او که پوهیدل نو ولی یې ورته ونه ویل؟ لامحاله همدا ویل کیږي، چې د طلباؤ علمي سطح دومره لوړه نه وه، چې هغه د دی سوال په ځواب پوه شوی وای، اوس ایا تاسو د حضرت ابوهريره رضی الله عنه د شاگردانو څخه مخکې یې؟ تاسو په کالج کې درس وایې په دیني علومو تش په نامه پوهیږئ، او هغوي د دین طالب العلمان وو، د احادیثو طالب العلمان وو، نو که زه مو پوه کول وغواړم نو څنگه مو پوه کړم؟ او تاسو به په څه پوه شئ؟ هغوي غلي شول، دا د خولی بندولو طریقه ده، او دا طریقه د حضرت شیخ الهند رحمه الله ده، ده به اول الزامي ځواب ورکول خوله به یې ورته بندوله، بیا به تحقیقي ځواب ورکول، تر کله چې د معترض د دماغ کړکۍ بندې نه کړی هغه د جواب طرفته نه متوجې کیږي، دی وجې نه اول الزامي ځواب سره معترض غلی کول پکار دي بیا چې صحیح ځواب ورکړی نو هغه به یې په غور سره واورې، او پوهیږي به که داسې نه وي نو محنت او خواري به یې بی ځایه ځي.

د اسلامي مدارسو برکات

د دیني مدارسو وجود د دین د حفاظت یو لویه ذریعه ده، دا هغه اسلامي قلاگانې دي چې د دین پناگاه دي، چیرته چې د مدارسو وجود نه وي، هلته لاړ شئ وگورئ، د اسلام څه حال دی، نو د اسلامي مدارسو د اهمیت اندازه په څه طریقه کیږي، د اسپین، تاشقند، او سمرقند (ازبکستان) حالت په چغو چغو خپل حالات وایي، په هدایه کې یو ځای دی: إِنَّ أَعْلَمَ الْإِسْلَامِ فِيهَا ظَاهِرَةٌ، د ازبکستان په کلو کې به هم د اسلام بیرغ رپیدلی، خو اوس هلته هیڅ نشته، زه سمرقند او تاشقند ته تللی وم، هلته خلک د سلام په ځواب هم نه پوهیږي، خو په متحده هندوستان (پاکستان، هندوستان، بنگلادېش) نقشه د دی ملکونو نه مختلفه ده، او دا برکت د مدارسو دی، کله چې په دی ملک باندې انگریزانو قبضه وکړه نو الله تعالی اهل الله ته الهام وکړ چې د چندی مدارس قائم کړی شي، اوس په دی ملک کې د اسلام د حفاظت همدا یو صورت دی، د دی نه مخکې د چندی د مدارسو هیڅ تصور نه وو، حکومت اداری قائمولى، یا په شخصي توگه قائمیدلی،

یو سړي به یې خرچه کوله، اوس الله تعالی په قومي مدارسو د خلکو ذهن جوړ کړ، نو د اسلامي مدارسو ډیر والی شروع شو، تاسو ته نن په ځای ځای کې مساجد اباد خکاري، مسلمان په دیني وضع قطع کې دي، تاسو ته بی شماره علماء خکاري، که په اسلام څوک حمله وکړي، مسلمان یې د مدافعت لپاره تیار وي، دا نقشه ولی ده؟ دا د اسلامي مدارسو برکت دی، دا د دین اسلام د حفاظت قلعه گانی دي، لهذا تاسو دا نعمت ډیر نه ډیر مضبوطولو او ډیر نه ډیر د فعالولو کوشش کوي، ان شاءالله چې زمونږ په فایده دي، که دا مدارس خدانخواستہ پاتی نه شي، نو بیا به صورت حال هماغه وي چې په نوره نړۍ کې دی.

نصاب د طلباء په قابو کې نه راځي

حقیقت دا دی چې د عربي مدارسو نصاب په پوره توګه د طالبانو په قابو کې نه دی راغلی، او د همدې مسئلې لپاره نن دا اجتماع منعقد شوی ده په استقباليه خطبه کې د دې تذکره وشوه، چې نن د طلباء استعدادونه نه جوړیږي، د دې وجه څه ده؟ په دې پوهیدل پکار دي چې د طلباء استعداد د عربي پنځم صنف پورې جوړیږي، بیا دی نه بعد د کرل شوی ونی میوه خوړل کیږي، استعداد جوړ شوی وي، د کمزوري استاذ د درس څخه به هم څه اخذ کولی شي، او که چیرته دی درجې پورې استعداد جوړ نه شو، نو مخکې یې نه شي جوړولی، که ابن حجر عسقلاني رحمه الله ورته بخاري تدریس کړی نه یې شي عالم کولی، د هیڅ کار به نه وي، همدا وجه ده چې مسلسل اوازونه پورته کیږي چې طلباء ته کوم کار جوړ کړئ! د مدارسو نصاب بدل کړئ، یو څه د دنیا ضرورتونه پکې داخل کړئ، لپاره د دی چې طلباء د څه کار شي، خو دا د مسئلې حل نه دی، ماته د حضرت الاستاذ علامه ابراهیم بلیاوي صاحب قدس سره (سابق صدر المدرسين دارالعلوم دیوبند) خبره راپاده شوه، کله به چې هم په نصاب کې د تغیر او تبدیلی خبره راتله، نو دوي به فرمایل: مولوي صاحب! د تعلیم څه والی په درې خبرو کې دی، یو د استاذ په فن کې مهارت، دویم: د طالب علم محنت، دریم: د نصاب څه والی، اوس صورت حال دا دی چې استاذانو ته څوک څه نه شي ویلی، که دی ورته وویل هغه به دی سر مات کړي، او طلباء ته هم څوک څه نه شي ویلی، دوي د پسونو پټۍ دي، اوس پاتی شو بی زبانه نصاب، د غوږ نه مو نیولی کله مو دیکو کول کله اخوا، خو مسئله حل نه شوه.

یعنی نصاب د دریمې درجې شی دی، اول شی د استاذانو د فن مهارت دی، اول به استاذان د فن ماهران وو، نو طلباء به جدید الاستعداد راوتل، اوس استاذان ناقص دي، په خاصه توګه د ابتدائي درجاتو استاذان، هغوي اوس فارغ شوی دي، پخپله د دوي په قبضه کې فن نه دی، هغوي به طلباء څنګه صاحب فن جوړ کړي، هغوي ابتدائي کتابونه تدریسوي بیا یې هیروي، پخپله دوي ته کتاب یاد نه وي، هغوي به د فن د مسائلو اجراء څنګه کوي؟ او اکثر طلباء د درس لپاره نه راځي، د مور او پلار د نیک جذباتو له وجې عالم جوړیږي او په مدرسه کې پراته وي نو د ویلو نه بغیر او دیادولو نه بغیر به یې استعداد څنګه جوړ شي؟

او د عربي پنځم صنف پورې نصاب دومره تاو کړی شوی دی، او مضامین دومره ډیر شوی دي، که طالب علم یی یادول وغواړي نو بیا یې هم نه شي یادولی، بس د مسئلې حل دا نه دی، چې ابتدائي نصاب ډیر شي، د پنځو کالو څخه شپږ کاله کړی شي، ابتدائي استاذان تجربه کار وي، فن د دوي په قابو کې وي، او طلباء هم د لایعني مشاغل څخه لری کړی شي او په درس کې مشغول کړی شي، او د ابتدائي درجاتو

امتحان کال په کال واخیستل شي، او په دی باندی د ترغیب او ترهیب نتائج مرتب شي، نو څه امید پری تړلی شي، چې اوس د پوښ استعداد والا طلباء تیاریدلی شي، او دی سره یو خبره په یاد راغله: په تعلیم کې تدریج ضروري دی، د لاندی درجې نه به پورته درجې پورې په حقیقي معنی کې کامیاب طالب علم پورته ځي، نو هله به مخکې کامیابیږي، او که بی استعداد یو درجه مخکې لاړ شي، نو ټول تعلیمي ژوند به یې برباده شي، نه به په مخکې درجه کې په څه پوهیږي او نه به د دی محنت څه ثمره راوځي.

مثلا: په اعدادیه کې د پوځ استعداد نه بغیر ماشومان د متوسطې کلاس کې کینول په متوسطی کې د پوځ استعداد نه بغیر په اولی کې کینول د ماشوم ژوند تباه کول دي، که درجه په درجه استعداد جوړیږي او ډیريږي نو ماشوم ترقي کولی شي، خلاصه دا چې اول پنځه درجو پورې په تعلیم کې سنجیدگي پکار ده په دی طریقه د یو مثبتې نتیجې امید کیدلی شي.

په نصاب کې تبدیلی چیرته کیدلی شي؟

د عربي مدارسو نصاب په دوه حصو تقسیم دی، عالیه او الیه، یعنی یو مقصود بالذات او بل مقصود پورې د رسیدلو ذریعه، صرف او نحو، انشاء، عربی ژبه منطق وغیره علوم آلیه دي، او قران (تفسیر) حدیث، فقه، اصول تفسیر، اصول حدیث او اصول فقه عالیه او مقصود بالذات دي، په علوم الیه مشتمل نصاب هر وخت بدلیدلی شي، د حسن څخه احسن طرفته وړلی شي، البته د دی خیال ساتل ضروري دي، چې کوم کتابونه چې استعدادونه جوړونکي دي، هغه د نظر نه غورځول نه دي پکار لکه د منطق باره کې نن سبا عام تصور دا دی چې دا یو غیر ضروري فن دی، حالانکې دا فن د تشحیذ اذهان لپاره دی دی سره ذهن تیزیری، چاقو چې تیره نه وي نو خبروزه چیرته پری کولی شي؟ که چیرته ستا منطق خوښ نه وي، نو د دی متبادل تجویز کړه، چې ذهن کې رڼا پیدا کړي، په ذهن کې د رڼا نه بغیر علوم عالیه باندی په اسانه پوهیدلی نه شی، او په علوم عالیه کې هیڅ تبدیلی نه شي راتللی د هدایه به څه بدیل وي؟ د مختصر المعاني به څه بدیل وي؟ د جلالین او دغه شان د احادیثو د کتابونو به څه بدیل وي؟ البته دا ضروري ده چې د طالب علم استعداد دومره جوړ شي، چې هغه په دی کتابونو باندی پوه شي، او که استعداد خام پاتی شو، نو بیا به د علوم عالیه دا کتابونه ویل بی فائدی وي.

په نصاب کې علم کلام او اسلامي مسائل

اوس صدر استقبالیه واله خپله خطبه کې وویل چې شرح عقائد د عذاب قبر پوری ویل پکار دي، ځکه چې د دی نه مخکې چې کوم مضامین دي، هغه د طلباؤ په قابو کې نه راځي، هغه ډیر دقیق مضامین دي، د ذات او صفاتو بحثونو باندی طلباؤ نه پوهیږي.

زما ورونو! په عذاب قبر باندې خو علم الکلام ختمیږي، د دی نه بعد اسلامي مسائل شروع کیږي، او هغه بدلیږي رابدلیری، د هغی تدریسول د علم کلام تدریسول نه دي، او شرح عقائد په علم کلام کې دی، اوس که سابقه ابحاث پاتی کړی شي، نو تا علم کلام نه دی ویلی او د شرح عقاید په نصاب کې د پاتیکیدو مقصد به فوت شي.

د دی تفصیل دا دی چې علم کلام د ذات او صفاتو د مسائلو نوم دی، اوس عربانو ورته نوم بدل کړی دی، هغوي علم کلام ته علم التوحید والصفات وایي، او اوسه پوری دی ته علم الکلام ځکه وایي چې

معتزله و د ټولو نه اول د الله تعالی د صفت کلام بحث وچیرل، هغوي به ویل چې قران مخلوق (حادث) دی ، یعنی دا د الله تعالی صفت نه دی، امام اهل السنة امام احمد بن حنبل رحمه الله تعالی د دی رد وکړ، چې قران د الله تعالی کلام دی او غیر مخلوق (قدیم) دی د الله تعالی صفت دی او حادث کیدلی نه شي، دا بحث دومره طویل شو چې د پوره فن نوم علم کلام شو.

بهر حال د ذات او صفات د مسائلو نوم علم العقاید دی، او د دی بیان شرح عقاید کې په عذاب قبر باندی ختمیږي، بیا د اسلامي مسائلو بیان شروع کیږي، په علم کلام کی مقصدي حیثیت سره صرف د کائناتو د مبداء او معاد څخه بحث کیږي، د الله تعالی ذات او صفات او معاد مسائل زیر بحث راځي، مثلاً: د خدا تعالی اثبات، د توحید مسئله، د خداوندي صفاتو بیان، د صفات سلبيه تذکره، صفات نه عین ذات دي نه غیر ذات ، د صفت کلام بحث، او ضمناً د قران کریم کلام الهي کیدلو تذکره، د رویت باري تعالی مسئله، او د معاد په سلسله کې د برزخ احوال، جنت او دوزخ، حشر و نشر، جزاء و سزا بیان، او د قیامت د علامات ذکر، بس همدا د علم کلام مسائل دي.

بیا د اسلامي مسائل تذکره شروع کیږي، اسلامي مسائل: هغه دا دي چې مختلف الخيال، او د مختلف المذاهب خلکو خپل منځي خبرو کې د مذهب ضرورت، د دی په حقانیت او ترجیح سلسله کې چې کوم تاریخی ، اخلاقي، تمدني او علمي مسائل بحث لاندی راځي، د دی متعلق اسلام کوم تعلیمات پیش کړی دي، هغه د بحث لاندی راوړل پکار دي، لپاره د دی چې طلباء بابصیرت وي، او په علمي خبرو کې نور متاثر کړی شي، د عذاب قبر څخه همدا اسلامي مسائل شروع کیږي بهر حال شرح عقائد کې چې کوم مشکل حصه ده هماغه مقصود ده ، خو هغه د پوخ استعداد نه بغیر په د طلباء په قابو کې نه راځي، او د استعداد سازی عمل د عربی د پنځم صنف پوری ده، د دی نه بعد خو د کرلی ونی میوه خوړل کیږي، د فکر خاوندان او د مدارسو ذمه داران دلته جمع دي، د دوي توجو دی طرفته راوړل غواړم، چې کمی چیرته راغلی ده هغه لری کول پکار دي، گینی بیا دا اجتماع بی فائدی ده.

د تکمیل د درجاتو سره د نقصان تلافي نه شي کیدلی

د ملت اکابرو په مدارسو کې د کمی علاج داسی سوچ کړی چې د دورې نه بعد د تکمیل یو څو درجات جوړ کړی شي، لپاره د دی چې په استعداد کې د نقصان تلافي وشي، د فقهي تکمیل ، د دارالافتاء تکمیل، د ادب تکمیل، د تفسیر تکمیل، او د نورو علومو تکمیل، دغه شان تخصص فی الحدیث، او تخصص فی الادب درجات شروع کړی شي، دا دی لپاره چې د درس نظامي په تعلیم کې کومه کمی راغلی ده د دی تلافي وشي، او د تکملاتو دا عمل په جامعاتو کی شروع شوی هم دی، خو د تجربی څخه دا ثابت ده چې دی سره د نقصان هیڅ تلافي نه کیږي، د دی مثال دا دی چې اته منزله عمارت دی چې وروست شوی دی، د دی د مضبوطولو لپاره دا صورت نه دی چې په دی باندی دری څلور منزلونه نور واچوي، د دی سره عمارت نور هم کمزوری کیږي، د دی علاج همدا دی چې دا عمارت د سره بیا مضبوط جوړ کړی شي، یا ددی مرمت وکړی شي ، خلاصه دا چې د استعداد سازی د مرحلې طرفته د توجو کولو نه بغیر دا مسئله نه حل کیږي.

د دارالافتاؤی ډیر والی

نن سبا زموږ په ملک او د گاونډ په ملکونو کې د دارالافتاگانو ډیر والی راغلی دی، بلکې اوس خو نوی مدرسې د دارالافتاء څخه شروع کیږي او د داخلي لپاره هیڅ استعداد ضروري نه وي، هر فارغ داخله اخیستلی شي، او په یو څو میاشتو کې مفتی کیږي، او په خوش فهمۍ کې مبتلا وي چې ده ته هر څه وریاد شو، او خلک به هم د ده څخه د مسائلو پوښتنو کې لگیا شي، او هغه به د ضل او اضل مصداق جوړ شي، خو په مدارسو کې په استعداد سازۍ د محنت کولو هیڅ څوک نشته کومه مدرسه کې چې دارالافتاء نه وي هغه مدرسه وړه گڼل کیږي چنده هم دی ته کمه ملاویري دی وجې نه هر څوک دوره یا دارالافتاء جوړه وي دا چې کومه طریقه تیزی سره روانه ده دا هم د تباهي پیش خیمه په نظر راځي.

د عصری درسگاهونو او اسلامي مدارسو په علومو کې فرق:

د عصري درسگانو (پوهنتونونو) کې د محسوسات علم درس کیږي او هغه محدود دي، طالب علم وایي او وځي، او کار شروع کوي، بیا تجربو سره د دوي په علم کې اضافه کیږي دوي مخکې نور څه نه وایي، او په مدارسو کې د معنویاتو علم تدریسېږي او دا غیر محدود وي، بس ټول علم په مدارسو کې نه لوستل کیږي بلکې د علم حاصلولو استعداد جوړیږي، چې بیا به ترې ټول ژوند کې کار اخیستل کیږي، او مخکې تگ پری کیږي، او د یوی لوی مودی نه بعد به د مسائلو ادراک کیږي، خو اوس خو خلک فارغ او فاضل کیږي، مخکې تگ پرېږدي.

